

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Anna Nilsson

Nödvärnsexcess

Examensarbete
20 poäng

Handledare
Gunnar Bergholtz

Ämnesområde
Straffrätt

Termin
VT 1998

Innehållsförteckning

1	SAMMANFATTNING	1
2	FÖRORD	3
3	INLEDNING	5
3.1	DISPOSITION	5
3.2	SYFTE OCH METOD	6
4	NÖDVÄRN	7
4.1	ALLMÄNT	7
4.2	NÖDVÄRNSSITUATIONERNA	8
4.2.1	<i>Avvärijande av ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp</i>	8
4.2.2	<i>Hindrande av återtagande av egendom</i>	9
4.2.3	<i>Försök att hindra någon från olovligt inträngande</i>	10
4.2.4	<i>Avlägsnande av någon från en bostad</i>	10
4.3	NÖDVÄRNSHANDLINGEN	10
4.4	REKVISITET UPPENBARLIGEN OFÖRSVARLIGT	11
4.5	PUTATIVT NÖDVÄRN	12
4.6	BEVISBÖRDAN.....	13
4.7	FÖLJDerna NÄR NÖDVÄRNSBESTÄMMElsen ÄR TILLÄMPLIG	13
4.7.1	<i>Skadeståndsskyldighet</i>	13
5	NÖDVÄRNSEXCESS	17
5.1	ALLMÄNT.....	17
5.2	BAKGRUND TILL BESTÄMMElsen OM NÖDVÄRNSEXCESS	19
5.3	BEVISBÖRDAN.....	20
5.4	FÖLJDerna NÄR EXCESSBESTÄMMElsen ÄR TILLÄMPLIG	21
5.4.1	<i>Skadeståndsskyldighet</i>	21
5.4.1.1	<i>Skadeståndsskyldighetens tillämpning i praxis</i>	22
5.5	EXCESSBESTÄMMElsenS TILLÄMPLING I PRAXIS	24
5.5.1	<i>Fall 1 - referat av SvJT 1975 s 67</i>	24
5.5.1.1	<i>Kommentar</i>	25
5.5.2	<i>Fall 2 - referat av NJA 1976 s 183</i>	26
5.5.2.1	<i>Kommentar</i>	27
5.5.3	<i>Fall 3 - referat av NJA 1977 s 655</i>	28
5.5.3.1	<i>Kommentar</i>	29
5.5.4	<i>Fall 4 - referat NJA 1978 s 356</i>	30
5.5.4.1	<i>Kommentar</i>	31
5.5.5	<i>Fall 5 - referat RH 1984:129</i>	31
5.5.5.1	<i>Kommentar</i>	32
5.5.6	<i>Fall 6 - referat av NJA 1990 s 210</i>	32
5.5.6.1	<i>Kommentar</i>	33
5.5.7	<i>Fall 7 - referat av NJA 1994 s 48</i>	34
5.5.7.1	<i>Kommentar</i>	35
5.5.8	<i>Fall 8 - referat NJA 1995 s 661</i>	36
5.5.8.1	<i>Kommentar</i>	38
6	SLUTSATSER OCH EGNA SYNpUNKTER	40
6.1	TILLÄMPLING AV EXCESSTADGANDET.....	40
6.2	BETYDELSEFULLA OMSTÄNDIGHETER VID EXCESSBEDÖMNINGEN.....	40
6.3	BETYDELSEN AV EFFEKTEn AV EXCESSHANDLINGEN	42
6.4	HÄNSYNSTAGANDE TILL INDIVIDUELLA EGENSKAper VID EXCESSBEDÖMNINGEN..	43
6.5	KRITIK MOT DOMSTOLARNA.....	44
6.6	NÖDVÄRNSEXCESS OCH SKADESTÅND	46

7	FÖRKORTNINGAR	47
8	LITTERATUR- OCH KÄLLFÖRTECKNING	48
8.1	LITTERATUR.....	48
8.2	TIDSKRIFTSARTIKLAR.....	49
8.3	OFFENTLIGT TRYCK.....	49
9	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	50

1 Sammanfattning

Uppsatsen behandlar nödvärnsexcess enligt 24:6 § BrB.

Som en bakgrund redogörs först översiktligt för nödvärnsrätten enligt svensk rätt.

Därefter redogörs för hur främst rekvisitet ”svårligen besinna” i excessstadgandet tillämpas. En presentation görs över vad som i förarbetena och doktrinen ansetts skall beaktas vid excessbedömningen. Hur excessstadgandet tillämpats vid överskridet nödvärn redovisas ingående.

Vilka följder ett friande med hänvisning till excessstadgandet får bl a skadeståndsrättsligt behandlas också.

Annat som tas upp i uppsatsen är de motiv som ligger bakom att man inom straffrätten har en excessbestämmelse.

En av slutsatserna i uppsatsen är att en tillämpning av excessbestämmelsen inte är speciellt vanlig. Till stor del antas detta bero på att nödvärnshandlingar inte så ofta bedöms vara uppenbart oförsvarliga. Marginalen för den nödvärnsutövande kan sägas vara förhållandevis stor.

I de fall då en tillämpning av excessbestämmelsen blivit aktuell har domstolarna beaktat både subjektiva och objektiva omständigheter för att avgöra huruvida den nödvärnsutövande har ansetts svårligen kunnat besinna sig. De omständigheter av subjektiv karaktär som exemplifierats i förarbetena har domstolarna sällan motiverat ett frikännande med. Berusning har t ex inte i något fall nämnts.

Främst har objektiva omständigheter såsom tidsbrist, en trängd situation, angrepp av flera personer, avsaknad av möjlighet att fly beaktats för att frikänna den excessutövande.

Annat som beaktats är ifall den excessutövande först vidtagit en mindre allvarlig åtgärd än den som befunnits uppenbart oförsvarlig, exempelvis hotat med kniven före ett hugg faktiskt utdelats.

Objektiva omständigheter som haft betydelse är ifall det angrepp som givit upphov till nödvärnsrätten varit riktat mot värdefull egendom eller mot liv och hälsa. Den besinning, som i dessa fall fordrats, har då varit lägre än om angreppet riktats mot ersättningsbar egendom.

Högre krav på besinning har också ställts då försvaret skett med ett mycket farligt vapen, exempelvis skjutvapen, jämfört med ett mindre harmfult sådant.

Praxis visar att HD varit betydligt mer frimodig när det gäller att beakta de subjektiva omständigheterna vid ett frikännande p g a nödvärnsexcess än underinstanserna. Underrätterna har i många fall varit försiktiga, när det gällt beaktande av subjektiva omständigheter.

Gemensamt för både underrätterna och HD angående nödvärns- och nödvärnsexcessinvändningar kan sägas vara brist på motivering i en del domar. I flera fall har hänvisats till ”omständigheterna” utan att det framgått av domskälen vilka omständigheter som avsetts.

En annan kritik som i uppsatsen riktas mot TR:a är att bevisbördereglerna, som gäller vid en nödvärns- respektive en nödvärnsexcessinvändning, inte

följts. Principen ”in dubio pro reo” borde enligt författarens uppfattning, ha tillämpats i flera fall istället för att, såsom TR:a gjorde, fälla den tilltalade. Rättsläget angående de skadeståndsrättsliga konsekvenserna vid nödvärnsexcess måste betecknas som något oklart. Äldre praxis talar för att excessstadgandet inte äger analog tillämpning angående skadeståndsansvaret. Stöd för detta kan även hittas i den sakliga grund att det straffrättsliga-respektive skadeståndsrättsliga ansvaret fyller olika funktioner i samhället. Inom doktrinen finns dock åsikten representerad att rättsläget inte klart kan sägas vara att skadestånd kan utdömas då den tilltalade frias från straffrättsligt ansvar. Ett argument mot detta förhållande är att rättvisan för den tilltalade måste uppfattas som förvirrande om vederbörande frias straffrättsligt men ändå ådöms skadeståndsrättsligt ansvar.

2 Förord

Jag vill tacka de föreläsare under juristutbildningen, främst inom straffrätt och processrätt, som genom sina intressanta föreläsningar väckt intresse hos mig att få veta mer angående det valda uppsatsämnet.

Min handledare, Gunnar Bergholtz, vill jag dessutom tacka för råd, tillmötesgående samt den uppmuntran han givit.

Även mina närmaste vill jag sända ett ord av tacksamhet till för att de stått ut och stöttat mig i mitt arbete med uppsatsen trots min, i takt med uppsatsen växande, tilltagande frånvaro i den sociala sfären.

3 Inledning

Ett ämne som intresserat bevakas av inte bara jurister, utan även av allmänheten, är reglerna om nödvärn. Nödvärnsrätten regleras i 24:e kapitlet i BrB.

Rätten att begå annars icke rättsenliga handlingar med lagens beskydd vid nödvärn är en rättighet av hög ålder som är lätt att finna legitim.

Lagutskottet uttalade i ett betänkande, med anledning av en proposition vid riksdagen år 1859-60, att rätten till självförsvar och nödvärn ”ligger redan i den naturliga rätten”.¹

För att erhålla lagens beskydd idag vid en gärning som begåtts i nödvärn enligt 24:1 § BrB krävs i rimlighetens namn att man håller sig inom vissa gränser vid utövandet av våld i nödvärn. I lagtexten uppställs ett försvarlighetsrekvisit angående hur mycket våld som kan tillåtas. Rekviritet innebär att våld som i den aktuella situationen inte kan anses som uppenbart oförsvarligt är det tillåtet att använda sig av.

För mig föreföll det vid en första betraktelse mindre begripligt att man i vissa fall, enligt bestämmelsen om excess i nödvärn 24:e kapitlet 6 § BrB, med lagens beskydd kan tillåtas göra mer än vad enligt nödvärnsbestämmelsen först befunnits tillåtet. Excessbestämmelsen gör det rättsenligt att ta till våld som befunnits uppenbart oförsvarligt ifall omständigheterna varit sådana att vederbörande kan anses svårligen ha kunnat besinna sig.

3.1 Disposition

Innehållet i uppsatsen redogör jag först för i en sammanfattning.

Efter inledning, syfte, metod och disposition redogörs översiktligt för innehållet i den svenska nödvärnsrätten. Lagstadgandena i brottsbalken som reglerar i vilka situationer som nödvärnsrätt uppstår går igenom. Detta pga. att dessa är väsentliga vid tillämpningen av excessbestämmelsen. Vilka konsekvenser som blir följden när en gärning konstaterats vara begången i nödvärn presenteras sedan liksom även vilka bevisregler som gäller vid en invändning om nödvärn. Motivet för detta är främst att man sedan skall kunna jämföra skillnaderna i förhållande till en gärning som begåtts i nödvärnsexcess.

Därefter presenteras olika grunder som kan finnas för att man har en excessbestämmelse i straffrättssystemet. Nödvärnsexcessens innebörd, konsekvenser samt bevisregler redovisas sedan.

Hur nödvärnsexcesstadgandet tolkats i praxis försöker jag därefter redogöra för genom att först referera fakta i rättsfallen och hur de olika domstolarna dömt. Efter varje rättsfall följer en kort kommentar och en del egna synpunkter. I kommentarerna har jag tagit upp en del synpunkter som jag

---

¹ SOU 1934:56 s. 11f.

funnit befogade att ta upp i direkt anslutning till referatet av rättsfallen och inte ansetts lämpliga att vänta med att ta upp detta i det efterföljande kapitlet.

Mer generella slutsatser samt egna reflektioner tar jag upp i det avslutande kapitlet som följer efter genomgången av rättsfallen.

3.2 Syfte och metod

Syftet med denna uppsats är bl a att ta reda på de bakomliggande motiven till att det finns en bestämmelse i brottsbalken om excess vid nödvärn. Huvudsyftet är dock att utforska hur bestämmelsen i 24:6 § BrB tillämpats i praktiken. Tyngdpunkten kommer härvid att läggas vid att utreda hur rekvisitet ”svårligen kunnat besinna sig” skall tolkas enligt förarbeten, doktrin samt hur detta tillämpats i praxis.

De situationer som man har nödvärnsrätt i och hur försvarlighetsbedömningen vid nödvärn skall göras kommer att redovisas endast översiktligt. Läsaren förväntas besitta en del av denna kunskap på förhand.

Ett annat skäl till att jag inte behandlar försvarlighetsbedömningen djupare är att denna redan skall vara gjord när en tillämpning av excessbestämmelsen aktualiseras. Därför har jag i uppsatsen avgränsat mig från att närmre analysera försvarligheten. Min uppfattning är också att det redan finns mycket skrivet i detta ämne.²

Det material som jag använt mig av till uppsatsen är uteslutande skriftligt. Förarbeten och brottsbalkskommentar ligger till största del till grund för de deskriptiva avsnitten om gällande rätt. Jag har även använt mig av doktrinen i övrigt.

Den genomgång av rättsfall som görs är helt mina egna referat av publicerade rättsfall. Slutsatserna i det sista kapitlet är också resultatet av min egen analys av rättsfallen.

---

² Se t ex. Strahl s. 395 och Jareborg s. 142.

4 Nödvärn

4.1 Allmänt

Brottsbalkens 24:e kapitel innehåller bestämmelserna om nödvärn.

24 Kap. Om allmänna grunder för ansvarsfrihet

1 § En gärning som någon begår i nödvärn utgör brott endast om den med hänsyn till angreppets beskaffenhet, det angripnas betydelse och omständigheterna i övrigt är uppenbart oförsvarlig.

Rätt till nödvärn föreligger mot

- 1. ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person eller egendom,*
- 2. den som med våld eller hot om våld eller på annat sätt hindrar att egendomen återtas på bar gärning,*
- 3. den som olovligen trängt in i eller försöker tränga in i rum, hus, gård eller fartyg, eller*
- 4. den som vägrar att lämna en bostad efter tillsägelse.*

-----
6 § Om någon i fall där 1-5 §§ detta kapitel eller 10 § polislagen(1984:387) är tillämplig har gjort mer än vad som är medgivet, ska han ändå vara fri från ansvar, om omständigheterna var sådana att han svårligen kunde besinna sig.

Konsekvensen av att nödvärnsrätt anses föreligga är att en gärning, som normalt annars inte skulle betraktas som rättsenlig, inte betraktas som ett brott. Så är fallet trots att de objektiva och subjektiva rekvisiten i straffstadgandet har befunnits uppfyllda.

Nödvärn tillhör de objektiva ansvarsfrihetsgrunderna. Det innebär att rekvisitet om nödvärn skall läsas till det aktuella brottsstadgandets rekvisit och ex officio tillämpas av domstolen som ett negativt sådant. Förutsättningen för att kunna döma någon till ansvar för brott kan sägas vara nödvärnsrekvisitets frånvaro.³

Vidare förstås med detta att det saknar betydelse om nödvärnssituationen täcks av gärningsmannens uppsåt. Täckningsprincipen inom straffrätten innebär ju annars att de objektiva rekvisiten skall vara subjektivt täckta för att rekvisiten i en straffbestämmelse skall anses vara uppfyllda.

Detta gäller dock inte nödvärnsomständigheterna. Den som oprovocerat ger någon ett knytnävslag skall gå fri från ansvar, om den som träffades av

---

³ Beckman m fl., s. 650.

slaget, just var i färd med att trycka av en dold pistol för att mörda den som slog. Trots att den som slog, när händelsen inträffade saknade kännedom om denna omständighet, kan vederbörande senare vid en rättegång åberopa detta och komma att frikännas från straffrättsligt ansvar för det utdelade knytnävslaget.

De i lagtexten uppräknade nödvärnssituationerna är uttömmande. Speciellt för svensk straffrätt är att både barn och psykiskt sjuka anses kunna begå brott varför nödvärnsrätt även kan föreligga mot sådana personer. I en del av dessa situationer kan dock förutsättningarna saknas för att kunna betrakta angrepp från sådana personer som brottsliga angrepp. Uppsåt och oaktsamhet torde ofta inte föreligga. Prövning får då istället göras utifrån nödrättsstadgandet i 24:4 § BrB.⁴

24:5 § BrB anger att var och en som hjälper en person som enligt någon av bestämmelserna i 24:1-4 §§ BrB har rätt att begå en annars straffbelagd gärning, har samma rätt som denne. Medhjälp till nödvärn är alltså inte straffbart.

Åtal för en gärning som är begången i nödvärn skall inte väckas och vid ett väckt åtal skall domstolen ogilla detta.⁵

4.2 Nödvärnssituationerna

4.2.1 Avvärijande av ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp

Denna första situation avser ett brottsligt angrepp på person eller egendom. Nödvärn föreligger vid angrepp mot person inte mot annat än fysiska angrepp. Verbala angrepp såsom exempelvis ärekränkning faller normalt sett utanför nödvärnsområdet. Endast om ärekränkning skulle ta sig form av kroppslig förnärmelse kan i undantagsfall nödvärnsrätt föreligga.⁶

Även en underlåtenhet kan utgöra ett angrepp. Om exempelvis en hundägare underlåtit att förhindra att dennes hund angrep en person, när hundägaren varit förmögen att förhindra angreppet, så skulle underlåtenheten kunna betraktas som ett brott.⁷ Nödvärnsrätt skulle då kunna anses föreligga. Angående angrepp på egendom krävs att det i någon mån gjorts intrång i besittningen för att ett angrepp skall anses föreligga. Åtgärder för att endast

---

⁴ Beckman m fl., s. 657.

⁵ A a., s. 655.

⁶ SOU 1953:14 s. 394.

⁷ SOU 1988:7, s. 70.

hävda ett bestående besittningsförhållande, är inte att anse som ett sådant angrepp som avses i 24:1 § BrB.⁸

Betydelsefullt enligt 24:1 § punkten 1 BrB är ifall nödvärnet utövats för att avvärja ett överhängande eller påbörjat brottsligt angrepp. Nödvärnsrätt föreligger alltså inte mot ett avslutat angrepp.

Genom att i lagtexten använts uttrycket ”överhängande brottsligt angrepp” framgår att det i vissa fall föreligger rätt till nödvärn innan ett angrepp påbörjats. Bakgrunden till detta tidiga nödvärnsberättigande är att det våld som då behöver tillgripas i en del fall kan bli mindre, än om den som väntar sig bli angripen måste vänta att utöva sin rätt tills angriparen skridit till verket.⁹

Eftersom nödvärnshandlingen inte är brottslig föreligger inte heller nödvärnsrätt för den som efter ett angrepp bemötts med våld i form av nödvärn.¹⁰

4.2.2 Hindrande av återtagande av egendom

Detta andra fall avser att någon hindrar genom våld eller hot om våld eller på annat sätt att egendom återtas på bar gärning.

Centralt vid bedömningen enligt 24:1 § punkten 2 BrB är rekvisitet ”på bar gärning”. Det uttrycker ett förhållandevis nära samband med den gärning, då egendomen har tillgripits. En jämförelse kan här vara på sin plats med det stadgande, punkten 3 i övergångsbestämmelserna till lagen den 12 juni 1942 om ändring i vissa delar av strafflag¹¹, som ger en ägare eller någon i dennes ställe rätt att återställa ett besittningsförhållande som rubbats ”å färsk gärning”.

För rätt till nödvärn vid ett återtagande krävs alltså det närmare samband med gärningen som uttrycket ”bar gärning” innebär.

Rätten att tillgripa nödvärn kan föreligga även om våld eller hot om våld inte förekommit från den som återtagandet skall ske ifrån. Lagtexten talar om ”på annat sätt” hindrar ett återtagande. Detta innebär att nödvärnsrätt kan föreligga när hindrandet sker genom att en person springande försöker fly bort med egendomen.¹²

Rätt till nödvärn tillkommer endast för att återta egendom. Vilka åtgärder som får tillgripas för att kvarhålla den som gjort det orättmätiga tillgreppet regleras inte i brottsbalken utan i 24:7 § RB. Enligt denna får envar gripa någon som begått brott på vilket fängelse kan följa, om han träffas på bar gärning eller flyende fot. Åtgärder som vidtas för att gripa någon enligt

---

⁸ Beckman m fl., s. 656.

⁹ A a. s. 653.

¹⁰ A a. , s. 657.

¹¹ Stadgandet är fortfarande giltigt enligt Brottsbalkens promulgationslag 14 §.

¹² Beckman m fl., s. 658.

denna bestämmelse måste, enligt 10 § stycke 1 och 23 § stycke 1 polislagen (1984:387), vara försvarliga.¹³

4.2.3 Försök att hindra någon från olovligt inträngande

Hindrandet skall avse intrång i rum, hus, gård eller fartyg.

Stadgandet i 24:1 § i BrB korresponderar med bestämmelsen om hemfridsbrott och olaga intrång i 4:6 § BrB. Kriminaliseringen i 4:6 § BrB sträcker sig dock längre än rätten till nödvärn enligt 24:1 § punkten 3 BrB. Endast vid inträngande i rum, hus, gård eller fartyg kan nödvärnsrätt uppkomma. För rätt till nödvärn krävs å andra sidan inte att inträngandet skett där någon har sin bostad.

Inträngande i andra lokaliteter än de som räknas upp i 24:1 § punkten 3 BrB d v s. rum, hus, gård eller fartyg, torde i en del fall i stället kunna berättiga till nödvärn enligt 24:1 punkten 1 BrB , d v s. på grund av brottsligt angrepp.

4.2.4 Avlägsnande av någon från en bostad

Om någon efter tillsägelse vägrar att lämna en annans bostad, kan det berättiga till användandet av nödvärn enligt 24:1 § punkten 4 BrB. Denna rätt till nödvärn föreligger oavsett om vederbörande helt lovligt kommit in i bostaden såsom exempelvis när en gäst inte längre är välkommen.

Bestämmelsen avser dock inte det fall när en hyresgäst kvarsitter i sin bostad efter hyrestidens utgång. Kvarstannandet skall avse annan bostad än den egna.¹⁴

4.3 Nödvärnshandlingen¹⁵

Nödvärnshandlingen beskrivs inte närmre i lagtexten. De handlingar som kan ifrågakomma som nödvärnshandlingar består ofta av våld eller hot. Vanligen utgör dessa en försvarsåtgärd. Försvarshandlingen skall vara riktad mot angriparen eller mot något i dennes intresse.

Vid en handling som kräver intrång i tredje mans rätt kan inte nödvärnsrätten fria från ansvar. Tillåtligheten får då istället prövas enligt nödrättsstadgandet i BrB 24:4 §.

Som tidigare nämnts i det allmänna kapitlet om nödvärn krävs inte för ansvarsfrihet att utövare av nödvärnsrätten är medveten om att han/hon handlar i nödvärn. Följaktligen krävs därmed inte heller att man handlar med direkt uppsåt att försvara sig eller sin egendom för att vederbörande skall anses ha handlat i nödvärn.

---

¹³ Angående excess i denna situation, se avsnitt 5.1.

¹⁴ A.a., s. 658.

¹⁵ A. a. s. 660.

4.4 Rekvisitet uppenbarligen oförsvarligt

För att straffrihet p g a. nödvärnsrätt skall kunna vara för handen krävs, förutom att någon av de fyra i lagen uppräknade situationer förelegat, att försvarshandlingen inte varit uppenbart oförsvarlig.

Det innebär att man i det enskilda fallet ibland kan tillåtas göra mer än vad som är nödvändigt för att avvärja angreppet, bara det inte är uppenbart oförsvarligt.

Marginalen för det straffria området borde enligt förarbetena ges ett ganska stort utrymme.¹⁶ Motiveringen för detta är att det i många fall är svårt för den angripne att bedöma vad som är tillräckligt att göra.¹⁷

I andra fall kan det anses vara uppenbart oförsvarligt att göra vad som är nödvändigt för att avvärja angreppet. Exempelvis vid ett angrepp av ett barn eller en psykiskt störd person kan det krävas att den angripne drar sig undan istället för att tillgripa våld.

HD har i mål NJA 1969 s 425 behandlat frågan om man har rätt att stanna kvar på en plats om man annars skulle kunna undgå angrepp genom att avlägsna sig.

I detta fall fann HD att den angripne med rätta handlat i nödvärn och skulle vara fri från ansvar. HD tillmätte inte den omständigheten, att den angripne skulle kunna ha undgått vidare angrepp genom att lämna platsen, någon betydelse för frågan om nödvärnsrätt förelegat. Av detta rättsfall har man dock inte ansetts kunna dra slutsatsen att det i alla situationer är upp till den angripne att välja ifall han/hon vill tillgripa våld alternativt avlägsna sig från platsen.¹⁸

Vid försvarlighetsbedömningen skall enligt lagtexten hänsyn tas till angreppets beskaffenhet, det angripnas betydelse och omständigheterna i övrigt.

Det angripnas betydelse kan beaktas på så sätt att ett angrepp på person som regel torde kunna ge rätt till mer våld än vid ett angrepp på ersättningsbar egendom.

Vidare kan angreppets beskaffenhet såsom var angreppet skett, på en ödlig plats eller en plats där många människor var i rörelse, beaktas. Om angreppet skedde på natten eller i dagsljus, ifall angriparen kunde antas vara eller var beväpnad, angriparens sinnesstämning, kroppsstorlek, ålder samt alkoholpåverkan är annat som kan ha betydelse vid bedömningen.

Många brott begås under påverkan av alkohol och andra droger. Droger kan antas ha den påverkan på en angripare att denne blir klumpig och tafatt och därmed lätt att värja sig mot. Den motsatta effekten kan dock också bli fallet. Många som är drogpåverkade blir farligare just pga sin berusning. De kan vara mer lättretliga och hämningslösa samt svårberäkneliga. Detta kan

---

¹⁶ SOU 1953:14, s. 390.

¹⁷ NJA II 1962, s. 344-345.

¹⁸ Beckman m fl., s. 662.

föranleda att kraftigare försvarsåtgärder anses vara tillåtliga i en nödvärnssituation, än om angriparen varit i opåverkat tillstånd.¹⁹ Omständigheter som i övrigt skall beaktas kan t ex. vara ifall det fanns tid för övervägande eller om situationen var sådan att sinnesnärvaro kunde förväntas av den angripne.²⁰

Försvarlighetsbedömningen kan sägas avgöras av domstolen utifrån en objektiv måttstock. En avvägning av den angripnes och den angripandes intressen görs.²¹

Den angripne kan många gånger ha en egen och från domstolen avvikande uppfattning om vad som i den aktuella situationen var icke uppenbart oförsvarligt att göra. Vederbörandes uppfattning i denna fråga tillmätas en liten betydelse vid försvarlighetsbedömningen enligt 24:1 § BrB . Det är de rent objektiva omständigheterna vid angreppet som är avgörande.

Den angripnes uppfattning kan dock få en avgörande betydelse i andra fall. Det är i de fall den angripne uppfattade de faktiska omständigheterna annorlunda än de omständigheter som i verkligheten förelåg. Hur den angripnes inbillade uppfattning om situationen s k. putativt nödvärn behandlas, kommer att tas upp i nästa avsnitt.

4.5 Putativt nödvärn²²

Den som misstagit sig på de faktiska omständigheterna och trott sig vara i en sådan situation där rätt till nödvärn förelegat kan inte dömas för att uppsåtligt ha begått brott.

Den som med ett knytnävslag värjer sig, enligt vederbörandes egen uppfattning, mot den som riktat ett skjutvapen mot honom/henne kan exempelvis undgå ansvar för misshandel pga. putativ nödvärnsrätt även om vapnet i efterhand visat sig vara en välliknande attrapp, t ex en vattenpistol. Den subjektiva sidan av brottet anses då inte vara uppfylld eftersom gärningsmannen uppfattade situationen som sådan att rätt till nödvärn förelåg.

En förutsättning för att undgå straffrättsligt ansvar är dock att försvarsåtgärden i den inbillade nödvärnssituationen inte skulle ha varit uppenbart oförsvarlig om den inbillade situationen varit verklig.

Den som använder sig av våld som även i den inbillade situationen skulle ha varit uppenbart oförsvarligt kan alltså inte med framgång åberopa straffrihet pga nödvärn.

---

¹⁹ Strahl, s. 395 och Beckman m fl., s. 661.

²⁰ Strahl, s. 397.

²¹ Blomqvist, s. 29.

²² Beckman m fl., s. 663.

4.6 Bevisbördan

Den allmänna principen i brottmål är att åklagaren måste bevisa att förutsättningarna för ansvar är uppfyllda.

I NJA 1928 B 170 fastslog HD att denna princip omfattar även de fall där invändning om nödvärnsrätt görs.

Det innebär att om den tilltalade invänder att han/hon handlat i nödvärn, skall denna invändning godtas så länge åklagaren inte lyckats motbevisa påståendet.

Principen ”in dubio pro reo”, i tveksamma fall till förmån för den tilltalade, som gäller i brottmål innebär vidare att vid tvivel angående om nödvärnsrätt förelegat så skall domstolen utgå från att situationen varit sådan att nödvärnsrätt förelegat.

Frågan är dock hur stark bevisningen måste vara för att åklagaren skall kunna anses ha fullgjort sin bevisbörda angående frånvaro av en nödvärnssituation.

HD har i NJA 1990 s 210 uttalat att samma höga beviskrav som för brottmål i övrigt inte kan uppställas. Det vill säga principen om att den åtalades skuld skall vara ställd bortom allt rimligt tvivel gäller inte vid en nödvärnsinvändning.

HD uttalade att det istället bör krävas så mycket bevisning från åklagaren att invändningen framstår som obefogad. Detta ansåg HD många gånger kunna bedömas vara fallet utifrån den allmänna situation där den påstådda nödvärnshandlingen företagits.

4.7 Följderna när nödvärnsbestämmelsen är tillämplig

4.7.1 Skadeståndsskyldighet²³

En nödvärnsinvändning, som ej lyckas motbevisas av åklagaren, leder till att den tilltalade frias från straffrättsligt ansvar. Frågan är vilken inverkan detta har vid en talan angående skadestånd när skadegöraren åberopar att nödvärnsrätt förelegat.

Skadestånd vid person- och sakskada kan utdömas på den grunden att skadegöraren ansetts ha åstadkommit skadan uppsåtligen eller av oaktsamhet.²⁴ Vid ren förmögenhetsskada är brottslig handling en förutsättning för att skadeståndsansvar för skadegöraren skall anses föreligga.²⁵

En huvudregel inom skadeståndsrätten kan sägas vara att skadestånd och straff i allt väsentligt följs åt. Ett bifallande till brottmålstalan leder till ett

---

²³ Avsnittet bygger där ej annat anges på Reldén, s. 658-667.

²⁴ 1:2 § SKL.

²⁵ 2:4 § SKL.

bifallande även till skadeståndstalan. Omvänt gäller som regel också att ett ogillande av strafftalan innebär ett ogillande även av skadeståndstalan.²⁶

Flera frågeställningar, varvid nedan kommer att tas upp några, kan uppkomma i samband med att en talan om skadestånd skall prövas sedan ansvarsfrågan i brottmålet avgjorts.

Det bör först poängteras att talan om skadestånd är en enskild talan där reglerna för dispositiva tvistemål gäller. Parternas förfoganderätt över målet är ett annat än i brottmål. En central skillnad är att beviskrav samt bevisbörderegler är annorlunda utformade i ett dispositivt tvistemål. Oftast är beviskraven lägre i ett dispositivt tvistemål. Bevisbördan ligger inte heller ensidigt på en av parterna som i ett brottmål. Käranden har att - med vissa bevislättnader - bevisa att skadan inträffat samt dess värde.

En fråga man kan ställa sig är om det för domstolen skulle vara möjligt att frikänna den tilltalade p g a. att åklagaren inte lyckats motbevisa den tilltalades invändning om nödvärn, men samtidigt utdöma skadestånd på den grund att man anser åklagarens bevisning vara tillräcklig för att man skall kunna bortse från nödvärnsinvändningen beträffande det skadeståndsrättsliga ansvaret. Med andra ord, åklagarens bevisning räcker inte för en fällande dom i brottmålet men anses tillräcklig för ett bifall till yrkandet om skadestånd.

Av intresse är 29:6 § p 3 RB som lyder:

”Om det i ett brottmål förs talan om enskilt anspråk skall rättens avgörande i ansvarsfrågan vara bindande vid prövningen av det enskilda anspråket.”

Bestämmelsen skulle kunna ges den innebörden att ett skadeståndsyrkande skall bifallas ifall den tilltalade fällts till ansvar för brottet. Av förarbetena har dock ansetts framgå att en sådan tolkning av lagrummet inte varit avsedd. Lagrummet gäller endast i den mån utgången i ansvarsfrågan är av betydelse för bedömningen av det enskilda anspråket. Ett sådant samband skulle t ex. finnas när skadan är att hänföra till allmän förmögenhetsskada.²⁷ Ekelöf har angående samma stadgande uttalat att detta endast skulle gälla i de fall där beviskraven är desamma i båda målen.²⁸ Så är ju inte fallet i ett brottmål och ett dispositivt tvistemål.

Bestämmelsen i 29:6 § p 3 RB lägger således inte några processuella hinder i vägen för domstolen för att bifalla en talan om enskilt anspråk trots att den tilltalade frikänts.

En annan frågeställning som då infinner sig är vilken betydelse en lagakraftvunnen brottmålsdom har i ett efterföljande tvistemål.

---

²⁶ Hellner, 1985, s. 54-55.

²⁷ Gullnäs m fl., 29:27.

²⁸ Reldén, s. 664.

Reldén har i motiven till RB funnit att avsikten varit att en brottmålsdom endast skall få bevisverkan i ett följande skadeståndsmål.

Anledningen till detta har Ekelöf ansett vara att den tilltalade inte bör tvingas lägga ned mer besvär och kostnader i brottmålsprocessen än vad ansvarsyrkandet motiverar.²⁹

Fitger har hävdad att utslaget i en brottmålsdom bör ges ställning som en bevispresumtion som dock tillåter motbevisning. Presumtionen skulle innebära att den som påstår att skuldfrågan har fått en oriktig bedömning har att bevisa detta.³⁰

Så långt skulle det alltså inte finnas några processuella hinder mot att domstolen skulle finna nödvärn ha förlegat i brottmålsdelen men inte i skadeståndsdelen.

När domstolen i ansvarsfrågan inte funnit att den tilltalade gjort sig skyldig till en brottslig gärning, kan denna dock inte heller bifalla en talan om skadestånd på denna grund. En fråga som man då kan ställa sig är ifall domstolen inom ramen för brottmålsprocessen kan pröva talan om skadestånd på någon annan grund än brottslig gärning, t ex. vårdslöshet.

Härvid är 22:7 § RB av betydelse vilken lyder enligt följande:

Föres talan om enskilt anspråk i anledning av brott i samband med åtalet och finnes, att den åtalade gärningen icke är straffbar, må talan dock prövas i målet.

Stadgandet har ansetts ha den innebörden att skadeståndstalan kan prövas om denna stödjés på samma faktiska omständigheter som dem för vilka ansvar yrkas. Stadgandet har dock ansetts innebära att även en talan angående ett annat anspråk i anledning av brott som föres i samband med åtalet har kunnat prövas.³¹

Oftast är det åklagaren som i samband med åtalet enligt 22:2 § RB, för målsägandens skadeståndstalan. En fråga som då kan uppkomma är om åklagaren kan tillåtas åberopa en annan grund än brott för att vinna bifall till yrkandet om skadestånd. Denna fråga har dock blivit besvarad genom HD:s dom i NJA 1994 s 306. HD ansåg att åklagaren vid förande av målsägandens enskilda talan är oförhindrad att för målsägandens räkning åberopa andra rättsfakta än dem som omfattas av gärningsbeskrivningen. Åklagaren ansågs vara behörig att föra i princip varje talan mot den tilltalade i anledning av brottet.³²

I förarbetena till nödvärnsbestämmelsen finns inte något klargörande angående om nödvärnsbestämmelsen i 24:1 § BrB avsåg endast det straffrättsliga avgörandet eller om en analog tillämpning av

---

²⁹ Reldén, s. 663.

³⁰ Fitger, s. 357.

³¹ Gullnäs m fl., 22:22-23.

³² Gullnäs m fl., 22:12-13.

nödvärnsbestämmelsen skulle ske vid det civilrättsliga ställningstagandet angående om skadestånd skulle utgå.

I den praxis som finns på området har HD konsekvent låtit bli att göra någon skillnad på den straffrättsliga och skadeståndsrättsliga bedömningen av nödvärn.³³ Gällande rätt kan sägas vara att den som har friats från straffrättsligt ansvar pga. nödvärn även frias från skadeståndsansvar.

Hellner har även kategoriskt hävdat att med frihet från ansvar följer frihet från skadestånd.³⁴

Reldén har lagt fram en annan och egen synpunkt på den aktuella frågan.³⁵ Reldéns åsikt är den motsatta till vad som idag kan anses vara gällande rätt. Han anser att skadeståndsprocessen fyller en helt annan funktion än brottmålsprocessen. I skadeståndsprocessen är frågan vem som skall bära den ekonomiska bördan av den inträffade skadan. Det handlar om ifall den skadade skall få ersättning eller inte. Skillnad mot brottmålsprocessen, där frågan är om en person skall straffas för sitt handlande eller inte, anser han vara stor. Det gamla uttryckssättet som gäller i ett brottmål ”Hellre må tio skyldiga gå fria än en oskyldig bli fälld” skall inte tillåtas få genomslag i skadeståndsprocessen.

Reldén hävdar att det reparativa intresset i en skadeståndsprocess väger tyngre än de rättstekniska fördelar som uppnås genom att uppställa samma bevisregel i skadeståndsprocessen som i brottmålsprocessen. Han har anfört att det normalt vid en skadeståndstalan åligger den skadelidande att bevisa att den som skadeståndet begärs ifrån har varit vållande till skadan. Skadelidanden skall även bevisa adekvat kausalitet mellan vållandet och skadan.

Den som kravet riktas emot har normalt bevisbördan för de ursäktande omständigheter denne eventuellt vill åberopa. Enligt detta resonemang skulle, enligt Reldén, den tilltalade såsom svarande i skadeståndsmålet ha att bevisa att nödvärnsrätt förelegat.

Följderna av att tillämpa samma bevisregler i skadeståndsprocessen som i brottmålet blir i det flertal fall då åklagaren inte lyckas nå upp till gällande beviskrav angående att nödvärn inte förlegat, att den enskilde kommer att gå förlorad sin rätt till ersättning för skada.

Reldéns uppfattning synes alltså vara att det finns starka sakliga skäl för att inte låta en brottmålsdom där den tilltalade friats p g a. nödvärn vara avgörande för utfallet i en efterföljande skadeståndsprocess.

---

³³ Se t ex. NJA 1970 s 58 och NJA 1971 s 442.

³⁴ Hellner, s. 114.

³⁵ Reldén, s. 662-667.

5 Nödvärnsexcess

5.1 Allmänt

24 kap. Om allmänna grunder för ansvarsfrihet

-----

6 § Om någon i fall där 1-5 §§ detta kapitel eller 10 § polislagen (1984:387) är tillämplig har gjort mer än vad som är medgivet, skall han ändå vara fri från ansvar, om omständigheterna var sådan att han svårligen kunde besinna sig.

24:1-5 §§ BrB behandlar de allmänna grunder för ansvarsfrihet då excessbestämmelsen kan bli tillämplig. De situationer som avses är då någon vid nödvärn, nöd eller då en person haft laga befogenhet eller enligt 10 § polislagen har gjort större våld än i varje fall är medgivet. Vad som i varje fall är medgivet regleras i varje bestämmelse. Vid nödvärn enligt 24:1 § BrB går gränsen vid uppenbart oförsvarligt, vid laga befogenhet enligt 24:2 § BrB vid försvarligt, för militär förman enligt 24:3 § BrB vid nödvändigt och vid nöd enligt 24:4 § BrB vid försvarligt.

För att det ska bli aktuellt att tillämpa excessbestämmelsen i 24:6 § BrB krävs att ansvarsfrihet inte följer av en tillämpning av 24:1-5 §§ BrB. 24:6 § BrB kan sägas vara subsidiär till de i 24:e kapitlet föregående bestämmelserna. Det är först när domstolen konstaterat att gärningsmannen gjort vad som kan anses som uppenbart oförsvarligt, oförsvarligt eller mer än vad som var nödvändigt som ansvarsfrihet p g a. excessbestämmelsen i 24:6 § BrB prövas.

Excessbestämmelsen har i praxis befunnits tillämplig även i de fall där någon använt sig av den rätt som envar har enligt 24:7 § RB . Enligt denna bestämmelse får envar gripa den som begått ett brott på vilket fängelse kan följa om vederbörande påträffas på bar gärning eller flyende fot.³⁶

Enligt excesstadgandet i 24:6 § BrB kan en gärningsman undgå straffrättsligt ansvar trots att vederbörande gjort mer än vad som i de olika situationerna enligt 24:1-5 §§ BrB varit tillåtet. Så är fallet om domstolen kan anse att omständigheterna varit sådana att vederbörande svårligen kunnat besinna sig. Lagtexten ger dock härvid ingen ytterligare ledning angående vad som skall beaktas vid denna bedömning.

I förarbetena däremot nämns att man vid bedömningen av om gärningsmannen svårligen kunnat besinna sig skall beakta dels farans art och

---

³⁶ Se NJA 1994 s 48.

den tid som stått till förfogande för en adekvat reaktion, dels gärningsmannens individuella egenskaper. Dessutom skall särskild vikt läggas vid om faran var stor, överhängande, om angreppet kom plötsligt eller på ett oväntat sätt.

Individuella egenskaper som har ansetts skall beaktas är nervositet, och häftigt lynne. Också mer tillfälliga subjektiva omständigheter som akut rädsla och panikkänslor har ansetts böra vägas in vid bedömningen.

Berusning anses även vara en sådan subjektiv omständighet som kan ha betydelse vid denna bedömning. Man nämner som exempel i förarbetena, att någon just pga sitt berusade tillstånd kan ha blivit panikslagen på ett sätt som denne i nyktert tillstånd inte skulle ha blivit.

I bestämmelsens innebörd ligger alltså att man skall pröva om det just i det tillstånd som gärningsmannen befann sig i kunde krävas att denne besinnade sig.³⁷

Till skillnad från den objektiva bedömning som görs enligt exempelvis 24:1-4 §§ BrB av försvarlighet e t c. är bedömningen enligt 24:6 § BrB av subjektiv karaktär. Vid den senare tar man hänsyn till eventuella specifika egenheter hos just den individ som vidtagit den aktuella handlingen. Man ser inte enbart till de objektiva omständigheterna.

Excessbetämmelsen omfattar även fall av putativa situationer. Detta följer av att exempelvis nödvärns- och nödrätt föreligger även i inbillade situationer. Eftersom det i 24:6 § BrB anges att bestämmelsen äger tillämpning i de fall 24:1-5 §§ BrB är tillämplig kommer även den att gå fri från ansvar som utifrån en inbillad nödvärnssituation gjort en uppenbart oförsvarlig handling och som bedöms svårligen ha kunnat besinna sig utifrån den inbillade situationen.³⁸

En skillnad föreligger mellan ansvarsfrihetsgrunderna i 24:1-4 §§ och 6 § BrB. De förstnämnda ansvarsfrihetsgrunderna räknas som tidigare nämnts såsom objektiva sådana. Eftersom en handling som begåtts i nödvärn inte är ett brott är inte heller den som medverkar vid en sådan gärning straffbar. Det följer av att inom medverkansläran ses själva gärningen som en omständighet av objektiv betydelse för det straffrättsliga ansvaret.

Annorlunda är det med excessstadgandet. Inom medverkansläran ses den omständigheten att någon svårligen kunnat besinna sig som en omständighet av subjektiv betydelse. Med detta menas att den tillräknas endast den person hos vilken den förligger.

Följden av detta blir att den som medverkar vid en handling där exempelvis nödvärnsrätten överskrids kan bli straffad för detta oavsett om huvudgärningsmannen inte är straffbar pga. att denne ansetts svårligen ha kunnat besinna sig enligt 24:6 § BrB.³⁹

---

³⁷ SOU 1988:7, s. 142.

³⁸ Prop 1993/94 :130 s. 44-47.

³⁹ Beckman m fl., s. 692.

5.2 Bakgrund till bestämmelsen om nödvärnsexcess

De motiveringar som jag har funnit till varför man i en del fall straffritt skall kunna begå handlingar, som annars betraktas som brottsliga, kan sägas vara av två olika slag.

En förklaring är att man anser att den handlande rent objektivt sett varit berättigad att ta till ett visst mått av våld. Handlandet kan därför endast till en viss mindre del anses ha överskridit det tillåtna. Rättskränkningen anses därför också vara mindre eftersom endast den överskjutande delen betraktas som en kränkning.

Dessutom riktar sig exempelvis vid nödvärn, rättskränkningen mot just den person som genom exempelvis ett angrepp framkallat den uppkomna situationen.⁴⁰

En annan grund för excessbestämmelsen har med tillräknelighetsläran att göra. För att man skall kunna utkräva straffrättsligt ansvar för en gärning krävs att gärningsmannen varit tillräknelig vid det tillfälle då den brottsliga gärningen påstås ha företagits. Tillräkneligheten kan sägas höra ihop med att gärningen skall vara klandervärd. Klandervärdheten anses vara en förutsättning för att kunna utkräva straffrättsligt ansvar.⁴¹

I förarbeten har gjorts jämförelse med det förutvarande uttryckliga tillräknelighetsrekvisitet i 5:5 §, moment 2 Strafflagen som behandlade ansvarsfrihet pga. tillfällig sinnesförvirring. Man konstaterade att begreppet ”svårligen besinna sig” i excessbestämmelsen var avsevärt liberalare i sina förutsättningar än begreppet i tillräknelighetsbestämmelsen, ”ej till sig visste”.⁴²

Enligt detta resonemang skulle alltså excessen, avse att träffa fall som utan att kunna hänföras till begreppet tillfällig sinnesförvirring, handla om en form av nedsatt tillräknelighet hos gärningsmannen.

I båda fallen skulle förutsättningarna för straffrättsligt ansvar brista pga. frånvaro av personligt ansvar.⁴³

Ett annat sätt att uttrycka saken på är att ”lagstiftaren godkänt att skuldklandret måste vika när allmän livserfarenhet ger vid handen att ingen normal människa kan förväntas vara motiverad till rättsenligt beteende.”⁴⁴

Såvitt gäller att man vid bedömningen av excess skall ta hänsyn till den handlandes rent individuella egenskaper synes detta vara ett undantag från principen om allas likhet inför lagen.⁴⁵ Utfallet av vad två olika personer i

---

⁴⁰ SOU 1934:56, s. 31.

⁴¹ Se Jareborg, s. 193ff.

⁴² SOU 1934:56, s. 31.

⁴³ Se Jareborg, s. 25, schema för straffrättsligt ansvar, nivå V-VI.

⁴⁴ Citat av Brynolf Honkasalo, Agell och Boman, s. 134.

⁴⁵ Det handlar dock inte om någon egentlig olikhet inför lagen eftersom tillämpningen av BrB 24:6 § sker på samma sätt för alla människor. Innehållet i den materiella straffrätten

exakt samma situation tillåts göra kan bli olika. Den nervöse och lättskrämda kan komma att gå fri från ansvar enligt excessbestämmelsen medan en mer orädd och psykiskt stabil person döms till ansvar för brott.

Grunden för detta står dock att finna i att den som framkallat att någon befinner sig i nödvärnssituationen genom att angripa en person, angriparen också till största delen bör få bära risken för de konsekvenser som kan bli följden av angreppet. De eventuella psykiska effekter som till följd av den angripnes rent individuella egenskaper kan komma att utlösas p g a. angreppet hos vederbörande, är något som brottsförövaren får finna sig i. Angriparen bör få bära risken för att den som angrips har häftigt lynne eller p g a. berusning svårligen kan besinna sig. Rättsordningen ger inte något skydd för det övervåld en angripare i dessa fall kan bli utsatt för.

5.3 Bevisbördan

Som tidigare nämnts har åklagaren bevisbördan i ett brottmål för att ett brott begåtts. Hur det förhåller sig med bevisbördan i ett fall där den åtalade gör invändning om att denne befunnit sig i en excessituation enligt 24:6 § BrB skall redogöras för i detta avsnitt.

Frågan har varken behandlats i lagtext eller förarbeten. I brottsbalkskommentaren hänvisas till en artikel i Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund författad av Wallén⁴⁶. I nämnda artikel hävdas att en invändning från den åtalade måste ligga till grund för bedömningen av domstolen, såvida invändningen inte pga omständigheterna i målet framstår som ohållbar eller på annat sätt har motbevisats.

En annan röst inom doktrinen, Blomqvist, har hävdats att den bevisregel som Wallén i sin artikel förespråkar, inte tillämpas i praktiken. Blomqvist menar att oklarheter angående i vilket tillstånd den excessutövande befann sig i och hur vederbörande uppfattade situationen inte kommer denne tillgodo. I stället för att i dessa fall fria den tilltalade, menar Blomqvist att domstolen går in ”på det ytliga psykologiserandets vanskliga stig och fingraderar den åtalades svårigheter att besinna sig, för att nå fram till slutsatsen att dessa inte varit så stora att han förtjänar straffrihet”.⁴⁷

Frågan om bevisbördan vid excess måste dock anses klargjord genom HD:s dom i NJA 1990 s 210. Samma bevisbörderegeln som vid nödvärnsinvändning måste anses gälla, d v s. åklagaren måste bevisa att omständigheterna varit sådana att den tilltalade inte svårligen kunnat besinna sig.

Vilket beviskrav som åklagaren måste uppfylla med sin bevisning klargjordes även det genom sistnämnda rättsfall. Samma beviskrav som

---

kommer dock att utfalla olika för olika personer beroende på att deras individuella egenskaper skall beaktas.

⁴⁶ 1987, s. 260 ff.

⁴⁷ Blomqvist, s. 111.

angående nödvärnsinvändning fordras, dvs. att av åklagaren bör krävas så mycket bevisning att invändningen om att den åtalade svårligen kunnat besinna sig framstår som obefogad. Detta ansåg HD många gånger kunna framgå redan av den allmänna situation där handlingen företagits.

5.4 Följderna när excessbestämmelsen är tillämplig

I de fall då excessbestämmelsens rekvisit kan anses uppfyllda anger lagtexten om gärningsmannen att, ”skall han ändå vara fri från ansvar”. Innebörden av detta är att den åtalade gärningen inte leder till straffrättsligt ansvar. Åtal i sådana fall skall egentligen inte alls väckas.

I flera fall där nödvärnsexcessinvändning görs väcks ändå åtal. Det beror på att det ofta är bevisfrågorna som är oklara. Åtal och rättegång måste många gånger drivas för att nå klarhet i dessa frågor.

När en handling är att bedöma som en brottslig gärning innebär det enligt dagens terminologi detsamma som att gärningen är rättsstridig. Enligt Jareborg är en rättsstridig gärning något som kan betecknas som ett brott och som kan föranleda straffrättsligt ansvar.⁴⁸

De sakkunniga som uttalade sig i SOU 1934:56 var vid denna tidpunkt dock av en annan åsikt. Ståndpunkten var att ”en nödvärnsexcess är naturligen alltid en rättsstridig handling”. Så ansågs vara fallet fastän det i vissa fall kunde inträda ansvarsfrihet för den som ”svårligen kunnat besinna sig”. Man såg nödvärnsexcessen som en rättsstridig gärning. Denna skulle dock föranleda en mildare bedömning av domstolen.⁴⁹

5.4.1 Skadeståndsskyldighet⁵⁰

I ett brottmål, där det krävs skadestånd i anledning av brott, kan gällande rätt sägas vara att den tilltalade skall frias från detta anspråk i de fall då en nödvärnsinvändning från den tilltalade godtas.

Här föreligger en skillnad mot de fall där en tilltalad frias från ansvar p g a nödvärnsexcess. Den som frias från brott kan åläggas skadeståndsskyldighet mot den som excessen utövats emot. Praxis kan här sägas uttrycka att en analog tillämpning av nödvärnsexcesstadgandet i skadeståndsprocessen inte skall ske.⁵¹

Hellner anser dock att gällande rätt kan betecknas som oklar angående möjligheten att utdöma skadestånd vid nödvärnsexcess. Han menar också att tankegången bakom att minoriteten i NJA 1939 s 437 ville utdöma skadestånd, trots att de ville fria den tilltalade från straffrättsligt ansvar, inte är helt klarlagd. Hellner har dock inte vidareutvecklat detta resonemang.⁵²

---

⁴⁸ Jareborg, s. 135.

⁴⁹ SOU 1934:56, s. 31.

⁵⁰ Billström m fl. s. 120 och Blomqvist, s. 59.

⁵¹ Se t ex. NJA 1939 s. 437 (minoriteten) samt SvJT rf s. 67.

⁵² Hellner, s. 114.

Blomqvist⁵³, Lishajko⁵⁴ samt Reldén⁵⁵ anser dock att praxis klart ger uttryck för att gällande rätt måste anses vara att skadestånd kan utdömas.⁵⁶ Jämkning av skadeståndet har dock skett med anledning av att angriparen i många fall ansetts medvållande till skadan och därför själv bort få stå för denna.

Huruvida gällande rätt på detta område kan anses lämplig har behandlats av Reldén.⁵⁷ Han menar att skadeståndet till skillnad från straffet har en reparativ funktion. Skadeståndets och straffets olika funktioner, menar han, talar för att någon analog tillämpning av excessbestämmelsen inte skall ske i skadeståndsprocessen.

Visserligen finns det även argument som enligt Reldén talar för en analog tillämpning. Han menar att det för den tilltalade måste framstå som en diffus rättvisa att vederbörande frias straffrättsligt men fälls skadeståndsrättsligt. Skadeståndsskyldigheten kan uppfattas som en bestraffning för den tilltalade. Trots denna sistnämnda invändning så menar Reldén att man bör låta olika ansvarsregler i straffrättsligt- och skadeståndsrättsligt hänseende gälla. 24:6 § BrB skall betraktas som en yttersta reservbestämmelse i fall där en angripen faktiskt använt våld som varit *uppenbart oförsvarligt*. I fall där den skadelidande varit grovt medvållande finns även enligt 6:1 § SkL möjlighet att jämka den skadelidandes skadestånd. En sådan jämkning kan ske ända ner till noll.

Dessa möjligheter för den angripne att helt undgå skadeståndsansvar samt få sin skadeståndsskyldighet jämkad anser Reldén vara fullt tillräckliga. I enlighet med vad som av flertalet anser vara gällande rätt anser han att en analog tillämpning av excessstadgandet i skadeståndsprocessen inte skall ske.

De processuella frågeställningar som kan uppkomma vid en skadeståndstalan i samband med nödvärnsexcess är gemensamma med de som kan uppkomma vid en skadeståndstalan i samband med nödvärn. Beträffande sådana frågeställningar hänvisar jag till den motsvarande redogörelsen i avsnitt 4.7.1.

5.4.1.1 Skadeståndsskyldighetens tillämpning i praxis

I **NJA 1990 s 210** stod en egyptisk man som invandrat till Sverige, Fasil H, åtalad för att ha knivskurit en svensk man i ansiktet. Fasil H hade tidigare den aktuella kvällen blivit utsatt för viss misshandel. När han på nytt blev förföljd av ett tiotal svenska ungdomar, försökte denne fly från förföljarna. Han blev dock upphunnen och på nytt utsatt för misshandel. I detta läge tog

---

⁵³ Blomqvist, s. 59.

⁵⁴ Billström m fl., s 120.

⁵⁵ Reldén, s. 667.

⁵⁶ Praxis kommer att genomgå i nästa avsnitt, 5.4.1.1.

⁵⁷ Reldén, s. 670 f.

Fasil H upp en kniv och viftade med denna mot en av förföljarna för att avskräcka denne. Härvid tillfogades förföljaren skärskador i ansiktet och på halsen.

I TR:n befanns Fasil H skyldig till grov misshandel. HovR:n fastställde ansvaret för grov misshandel. I båda dessa instanser ålades Fasil H dessutom skadeståndsskyldighet mot målsäganden.

HD ansåg att Fasil H handlat uppenbart oförsvarligt men att han befunnit sig i en situation där han svårligen kunnat besinna sig. HD friade följaktligen Fasil H från ansvar för misshandel.

Angående skadeståndsskyldigheten uttalade HD att denna grundats enbart på att Fasil H begått en brottslig gärning. Eftersom Fasil H inte hade begått något brott kunde talan om skadestånd inte bifallas.

I **NJA 1994 s 48** förekommer samma resonemang av HD.

Bakgrunden i målet var följande. Den tilltalade, Martin H, som just somnat in efter hemkomst från en krogrunda, där han druckit en hel del öl, väcktes på natten av ljudet av krossat glas. När han hade tittat ut från ett fönster i sin lägenhet hade han sett att rutan på hans bil var inslagen. Han hade tagit på sig ett par byxor och därefter barfota sprungit ner till bilen på gatan. Han hade följt efter en man, Mikael J, vilken visade sig ha deltagit i stöld från Martin H:s bil av bl a en CD-spelare. För att få Mikael J att stanna kvar tills polisen tillkallats hade Martin H knuffat omkull Mikael J och därvid hotat denne med en dykarkniv som Martin H förvarat i sin bil. I det tumult som uppstod hade Martin H tillfogat Mikael J en skärskada i ansiktet.

TR:n och HovR:n dömde Martin H för vållande till kroppsskada (samt olaga hot) samt förpliktade Martin H att utge skadestånd till Mikael J.

HD ansåg dock angående vållandet till kroppsskadan att de risker som Martin H utsatt Mikael J för genom sitt förfarande med kniven var oförsvarligt. Detta ansågs dock ha skett under omständigheter då Martin H svårligen kunnat besinna sig. HD friade därför Martin H från ansvar från vållande till kroppsskada.

Angående skadeståndet konstaterade HD att talan grundats på att brott begåtts. När åtalet således ogillats lämnade HD även skadeståndstalan utan bifall.

I ett fall från Svea Hovrätt, **SvJT 1975 rf s 67** har skadestånd utdömts trots att åtalet ogillats pga excessbestämmelsen i 24:6 § BrB. I detta mål rörde det sig om en ungersk medborgare Jozsef M som åtalats för grov misshandel. Gärningen bestod i att han med kniv tillfogat Bengt S livshotande skador i buken.

Bakgrunden var att Jozsef M, som vid det aktuella tillfället endast hade vistats fyra månader i Sverige, en kväll hade promenerat ute i ett samhälle. Vid ett första tillfälle hade han blivit ofredad och förföljd av några personer. Vid detta tillfälle hade Jozsef M vänt sig till polisstationen och där berättat vad som hänt.

Senare under kvällen hade Jozsef åter blivit förföljd. Denna gång av en bil med 5-6 personer. Förföljarna hade ofredat Jozsef M, varefter Jozsef M för att avskräcka dragit kniv mot dessa. Två av förföljarna hade dock inte blivit avskräckta utan tvärtom istället omedelbart tagit upp förföljande till fots när Jozsef M springande försökt fly. Till slut hade Jozsef M kommit till en plats där han inte kunde undkomma pga att flyktvägen avskurits med den bil som tidigare förföljt honom. En av förföljarna, Bengt S, hade då kommit ifatt Jozsef M, medan flera av de andra förföljarna närmade sig. Bengt S försökte med en spark slå kniven ur Jozsef M:s hand men Jozsef M förde då handen åt sidan, varefter kniven träffade Bengt S i buken.

TR:n ogillade åtalet mot Jozsef M med hänvisning till att åtalet ej styrkts av åklagaren.

HovR:n fann att Jozsef M visserligen begått handlingen men att han handlat i nödvärn. Hans åtgärd med kniven befanns dock ha varit uppenbart oförsvarlig. Dock fann man att han svårligen kunnat besinna sig. Därmed skulle gärningen inte föranleda något straffrättsligt ansvar.

I skadeståndsfrågan fann dock HovR:n, trots frikännandet, Jozsef M skadeståndsskyldig för de skador som genom nödvärnsexcessen orsakats Bengt S. Skadeståndet jämkades dock till hälften av vad som annars skulle utgått pga. att Bengt S ansågs ha i sådan grad medverkat till uppkomsten av skadorna.

Vad HovR:n exakt grundade skadeståndsskyldigheten på framgick inte.

5.5 Excessbestämmelsens tillämpning i praxis

5.5.1 Fall 1 - referat av SvJT 1975 s 67 ⁵⁸

En ungersk medborgare Jozsef M hade åtalats för grov misshandel. Den åtalade gärningen bestod i att han med kniv skulle ha tillfogat Bengt S livshotande skador i buken.

Bakgrunden var att Jozsef M, som vid det aktuella tillfället endast hade vistats fyra månader i Sverige, en kväll hade varit ute och promenerat. Vid ett första tillfälle hade han blivit ofredad och förföljd av några personer. Jozsef M hade då vänt sig till polisstationen och där berättat vad som hänt.

Senare under kvällen hade Jozsef på nytt blivit förföljd. Denna gång av en bil med 5-6 personer. Förföljarna hade ofredat Jozsef M, varefter Jozsef M för att avskräcka, dragit kniv mot dessa. Två av förföljarna hade dock inte blivit avskräckta utan tvärtom istället omedelbart tagit upp förföljande till fots när Jozsef M springande försökt fly. Till slut hade Jozsef M kommit till en plats där han inte kunnat undkomma. Flyktvägen hade avskurits med den bil som tidigare förföljt honom.

En av förföljarna, Bengt S hade då kommit ifatt Jozsef M medan flera av de andra förföljarna närmade sig. Bengt S försökte med en spark slå kniven ur

---

⁵⁸ Rättsfallet är redan delvis refererat i kapitel 5.4.1.1. angående skadeståndsskyldighet.

Joszeff M:s hand men Joszeff M förde då handen åt sidan varefter kniven träffade Bengt S i buken.

TR:n ogillade åtalet mot Joszeff M med hänvisning till att åtalet ej styrkts av åklagaren.

HovR:n däremot fann den åtalade skyldig till att ha utfört gärningen. Angående nödvärnsrätt uttalade HovR:n dock att Joszeff M haft anledning att anta att förföljarna skulle våldföra sig på honom. I detta läge och då några möjligheter att fly inte funnits för Joszeff M ansågs en rättighet att försvara sig, t o m. med kniv, ha uppkommit för honom. Utdelandet av hugg mot buken ansåg dock HovR:n ha varit uppenbart oförsvarligt eftersom det inneburit fara för livshotande skada på angriparen.

HovR:n fann dock med hänsyn till följande omständigheter att situationen varit sådan att Joszeff M svårigen kunnat besinna sig. Händelseförloppet hade varit mycket snabbt. Joszeff M hade haft fog för uppfattningen att han skulle komma att bli utsatt för allvarlig misshandel från flera personer. Vidare hade han uppgett att han, i det avslutande skedet av händelseförloppet, varit mycket rädd. HovR:n ansåg att Joszeff M under dessa förhållanden knappast hunnit överväga hur han utan risk för att allvarligt skada den angripande Bengt S, skulle kunna ha värjt sig. Joszeff M friades därför från ansvar pga. excessbestämmelsen.

5.5.1.1 Kommentar

HovR:n friade i detta fall den tilltalade från ansvar för ett allvarligt brott mot person, dvs. grov misshandel, med hänvisning till excessstadgandet. De omständigheter som var avgörande för HovR:n för att komma fram till sin slutsats var av både objektiv och subjektiv karaktär. Främst var det dock de objektiva omständigheterna som ledde till ett frikännande. Händelseförloppets snabbhet, risk för den excessutövande att bli utsatt för allvarlig misshandel, angrepp från ett flertal personer samt avsaknad av möjligheter att undkomma från angriparna var de objektiva omständigheter som avgjorde.

Den individuella egenskap som HovR:n enligt domskälen beaktade var att den tilltalade uppgivit sig ha varit mycket rädd vid den aktuella händelsen.

Något som ej nämns speciellt av HovR:n men som jag ändå tror kan ha haft en viss betydelse vid excessbedömningen är att Joszeff M, innan han tillfogade någon av angriparna några skador, först hotat dessa med kniven. Omständigheten att den tilltalade först gjort en mindre ingripande och riskabel åtgärd, som dock inte lett till att den hotande faran blivit mindre, minskar domstolens möjlighet att resonera sig fram till att vederbörande borde ha kunnat besinna sig från att vidta de uppenbart oförsvarliga åtgärderna. Möjligheterna att resonera över de alternativa och mindre riskabla åtgärder som kunde vidtagits i stället blir mindre.

5.5.2 Fall 2 - referat av NJA 1976 s 183

Lars O åtalades för mord på Jörgen P. Gärningen skulle ha utförts genom att Lars O, i Lars O:s och dennes sambo Yvones gemensamma bostad, huggit Jörgen P tre gånger i bröstet med en morakniv.

Bakgrunden var att Lars O och Yvones relation inte var bra sedan en tid tillbaka. På morgonen den aktuella dagen hade Lars O och Yvonne kommit i bråk, varefter Yvonne hade berättat att hon var gravid och väntade deras gemensamma barn. Efter att ha fått detta besked lämnade Lars O lägenheten. Han gick till bostadsförmedlingen för att söka efter en egen lägenhet då hans avsikt nu var att flytta ifrån Yvonne. Efter besöket på bostadsförmedlingen träffade Lars O några kamrater vilka han delade en flaska sprit med. Han drack också en del vin. Vid tolvtiden på dagen besökte Lars O en bekant, varvid han drack ytterligare sprit.

Vid 14-tiden hade Lars O återvänt till den gemensamma bostaden. Där träffade han på Yvonne och en annan kvinna samt två män. Samtliga var de berusade.

I lägenheten fortsatte man att dricka alkohol. Man drack upp två helflaskor sprit.

Vid 17-tiden började Yvonne och en av de två ditkomna männen, Jörgen P, att vänslas med varandra. Lars O blev svartsjuk på Jörgen P. Han sade därför till Yvonne och Jörgen P: ”- Gå härifrån, gå in och gör ert”, varefter dessa gick in i sovrummet.

Efter ett tag kom de ut och försvann in på toaletten, vilket dock inte Lars O lade märke till.

Lars O började ångra det han sagt till Yvonne och Jörgen P. Han gick till sovrummet som han konstaterade var tomt. När han passerade toaletten såg han att denna visade på upptaget.

Vad som sedan exakt hände, kunde ej med klarhet utredas.

I TR:n och HovR:n ansågs dock händelseförloppet innefatta att Lars O och Jörgen P slutligen befann sig på toaletten, att handgemäng uppstod och att en morakniv kommit att användas.

Lars O, vars berättelse lades till grund för bedömningen i målet, uppgav att Jörgen P försvarat sig med ett skurborstskäft, när Lars O hade kniven i sin hand. Jörgen P hade med skurborstskäftet föst upp Lars O mot tvätthon, så att denne tvingades stå bakåtböjd över denna. Jörgen P pressade skurborstskäftet mot Lars O:s hals bakåt mot tvätthon. Lars O fick till slut inte luft och drabbades av andnöd och panik. Han högg därför med bakåtböjt huvud och utan att se var tre gånger mot Jörgen P för att få denne att upphöra med trycket mot Lars O:s strupe.

I TR:n fälldes Lars O för dråp. Man ansåg att Lars O varit den som startat angreppet mot Jörgen P och därför inte kunde anses berättigad till att använda sig av något nödvärn.

I HovR:n friades Lars O med hänvisning till att denne befunnit sig i nöd när hans strupe pressats bakåt med skurborstskäftet. Lars O ansågs ha gripits av

panik och sett sitt tillstånd som livshotande. Åtgärden att hugga med kniven tre gånger mot P:s bröst ansågs dock ha varit oförsvarlig.

Omständigheterna ansågs dock ha varit sådana att Lars O svårligen kunnat besinna sig. Härvid hänvisade HovR:n endast till att ”omständigheterna måste antagas ha varit sådana” att Lars O svårligen kunnat besinna sig. Vilka omständigheter som närmre avsågs uppgavs inte.

HD utgick dock från ett något annorlunda händelseförlopp vid sin bedömning. Enligt detta skulle det ha svartnat för Lars O:s ögon efter trycket mot halsen efter ett tag.. Därefter hade Lars O inte något minne av vad som hände förrän han vaknade upp med Jörgen P över sig och blod sprutande på sig från P:s sår.

HD fann efter sakkuningutlåtande att Lars O utdelat knivhuggen i ett tillstånd av sänkt medvetenhet p g a. trycket mot halsen. Eftersom Lars O inte ansågs ha varit medveten under den tid när han utdelade de dödande knivhuggen friades han från ansvar för Jörgen P:s död.

5.5.2.1 Kommentar

I detta rättsfall tas upp många intressanta punkter angående nödvärn och nödvärnsexcess.

Dels visar det att nödvärnsrätt inte förligger för en person som själv varit den som angripit någon annan som därigenom blivit berättigad att tillgripa nödvärn. Detta var den bedömning som TR:n gjorde.

HovR:n kom fram till samma sak men ansåg att nödrätt enligt 24:4 § BrB kunnat uppkomma för angriparen oavsett att denne själv varit en bidragande orsak till den uppkomna nödsituationen. I denna nödsituation har den nödstälde enligt lagtexten i BrB rätt att tillgripa åtgärder som kan anses försvarliga för att undanröja fara för liv, hälsa, egendom samt något annat av rättsordningen skyddat intresse. Vid försvarlighetsbedömningen skall hänsyn tas till farans beskaffenhet, den skada som åsamkas annan samt omständigheterna i övrigt.

Excessbestämmelsen äger tillämpning även i nödsituationer. Den bedömning som skall göras angående om den nödstälde svårligen kunnat besinna sig är densamma som vid nödvärnsexcess. Därför anser jag att HovR:s bedömning i målet har sådan anknytning till ämnet för denna uppsats att den är relevant.

Det anmärkningsvärda är den intetsägande motivering som HovR:n använde sig av angående excessbestämmelsens tillämpning. Man hänvisade endast till omständigheterna utan att nämna några. I domskälen i meningens innan denna slutsats förutsätter HovR:n att Lars O ”trots sitt paniktillstånd handlat medvetet”. En slutsats anser jag att man möjligen kan dra av detta sätt att uttrycka sig på i domen. Det är att domstolen funnit Lars O medveten men dock på något sätt begränsad pga sitt paniktillstånd i sina möjligheter att överväga och kontrollera sitt handlande. Någon form av förminskad sinnesnärvaro skulle i så fall ha utgjort den omständighet som fått domstolen att komma fram till att Lars O svårligen kunnat besinna sig. Huruvida

HovR:n beaktade berusningen som ansetts kunna vara en anledning till att någon svårligen kunnat besinna sig framkom inte. Lars O bör ha varit höggradigt berusad vid handlingen och jag tycker att det är förvånande att HovR:n inte berörde detta i domskälen.

Eftersom man i HD utgick från ett händelseförlopp som innebar att Lars O, utan att vara medveten utfört handlingen, kom man här aldrig in på bedömningen angående nödvärn och excess. Trots att HD utgick från ett annat händelseförlopp än de två föregående instanserna anser jag att fallet kan sägas illustrera det ursprungliga resonemang som ligger bakom utformningen av excessbestämmelsen⁵⁹, d v s. att excessbestämmelsen är avsedd att omfatta fall där föminskad sinnesnärvaro eller tillräknelighet varit för handen som dock inte varit så allvarlig att gärningsmannen kan frias från ansvar p g a. att denne inte handlat medvetet.

5.5.3 Fall 3 - referat av NJA 1977 s 655

Max K åtalades för grovt vållande till annans död. Han påstods ha bragt Nils L om livet genom att ha tagit fram en pistol och siktat med denna mot Nils L varvid ett skott råkat gå av.

Incidenten hade inträffat efter det att Max K i sällskap med sin mor och syster samt dennes väninna hade besökt en restaurang. Inne på restaurangen hade Max K och hans mor blivit förolämpade och ofredade av en Nils L. Nils L hotade sedan Max K med stryk och smällde därefter till Max K på hakan två gånger. Då hade personal på restaurangen ingripit och hindrat Nils L från att fortsätta misshandeln. Max K och hans sällskap hade då lämnat restaurangen. Väl ute hade dessa hört att någon kom springande efter dem. Det visade sig vara Nils L. Denne uttalade en hotelse om att han skulle döda Max K. Max K hade då tagit fram den pistol som han förvarat i sin axelremsväska och när Nils K befann sig cirka två meter ifrån hade Max K riktat denna mot Nils L varvid ett skott råkat gå av.

Vid domstolen framkom angående Max K att han flera gånger tidigare blivit utsatt för brott mot sin person. Han hade en gång blivit rånad under knivhot, en gång oprovocerat blivit misshandlad och en annan gång rånad under vapenhot. Då hans anmälning om brott till polisen vid vapenrånnet inte lett vidare, varken till utredning eller åtal, hade han beväpnat sig med pistol i avsikt att kunna skrämma eventuella angripare.

Vidare framkom att Max K var väl förtrogen med den pistol som använts. Han hade övningskjutit cirka 5000 skott.

TR:n dömde Max K till ansvar för grovt vållande till annans död. Man ansåg det styrkt att Max K avfyrat skottet mot Nils L. Angående nödvärn anförde man kort i domskälen: "Vad Karramos (Max K:s, min anm.) försvarare anført till stöd för påståendet att Karramo skall vara fri från ansvar för denna gärning förtjänar ej avseende". Någon ytterligare motivering gavs inte.

---

⁵⁹ Se avsnitt 5.2.

I HovR:n ansågs med hänsyn till Nils L:s tidigare under kvällen gjorda ofredanden, oprovocerade misshandel samt i den aktuella situationen uttalade dödshot att Max K befunnit sig i en nödvärnssituation. HovR:n ansåg vidare att han även med hot med laddat vapen ägt rätt att försöka värja sig mot Nils L.

Det befanns dock ha varit uppenbart oförsvarligt av Max K att han handlat såsom han gjorde. Han kunde ha förvissat sig om ifall pistolen var osäkrad eller inte, alternativt fattat pistolen på ett sådant sätt att ett skott inte kunde gå av.

Med hänsyn till Nils L:s tidigare beteende, det aktuella förföljandet med tillhörande hotelser samt inte minst det snabba händelseförloppet innan skottet gick av fann HovR:n att omständigheterna varit sådana att Max K svårligen kunnat besinna sig. Han friades från ansvar för brott.

HD fann liksom HovR:n att Max K:s förfarande med pistolen var oaktsamt. Angående nödvärnssituationen anförde man att Nils L ej hade varit beväpnad eller utrustad med något tillhygge och att incidenten utspelats på en upplyst gata där andra personer befann sig i rörelse. Redan genom att klargöra för Nils L att han var beväpnad ansåg HD att Max K sannolikt skulle kunna ha hejdat angreppet. Hans försvarshandling ansågs med hänsyn därtill ha varit uppenbart oförsvarlig.

HD prövade därefter frågan om omständigheterna kunde anses ha varit sådana att excessbestämmelsen var tillämplig. Av betydelse ansågs härvid vara att Max K regelmässigt bar pistolen med sig för att kunna försvara sig vid överfall. Han ansågs därmed i förväg vara inställd på att använda vapnet i en situation som den uppkomna. Därtill kom att Max K var väl förtrogen med pistolen samt att angreppet inte kunde ha kommit helt överraskande för honom med hänsyn till händelsen inne i restaurangen strax dessförinnan. Sammantaget innebar detta enligt HD att omständigheterna inte varit sådana att Max K svårligen kunnat besinna sig.

HD uttalade speciellt i detta mål att Max K inte heller haft grundad anledning att uppfatta situationen som sådan att han varit berättigad att handla på det sätt som han gjort. Man tog alltså ställning till eventuell putativ nödvärnsexcess.

HD dömde Max K till ansvar för vållande till annans död.

5.5.3.1 Kommentar

Anmärkningsvärt i TR:s dom anser jag vara det sätt på vilken denna avfärdade hela invändningen om nödvärn. I en del fall kan det visserligen vara så att en nödvärnsinvändning framstår som obefogad eller osannolik och därför enkelt kan avfärdas. Detta tycker jag i så fall kan antydans i domen, vilket TR:n i detta fall dock ej gjorde. Det framläggs överhuvudtaget ingenting angående varför invändningen inte förtjänade avseende.

I HovR:n lades stor vikt vid de objektiva omständigheterna vid nödvärnsexcessbedömningen. Den angripande Nils L:s beteende under

kvällen och i den situation när skottet gick av samt det snabba händelseförloppet var de omständigheter som ledde till att Max K ansågs svårligen ha kunnat besinna sig.

Även i HD var det de objektiva omständigheterna som blev avgörande men då för att leda till straffrättsligt ansvar för Max K. Betydelsefullt ansågs av HD vara att det fanns personer i rörelse på platsen samt att den angripande Nils L inte varit beväpnad.

De subjektiva omständigheterna man beaktade synes inte ha varit till den excessutövandes fördel utan snarare till hans nackdel. Max K:s regelmässiga beväpning, vana vid pistolen, hans förhandsinställning att använda vapnet vid angrepp samt att han med hänsyn till de tidigare angreppen under kvällen bort vara beredd var omständigheter som enligt HD talade emot att Max K svårligen skulle ha kunnat besinnat sig.

I förarbetena omtalas att det vid bedömningen skall tas hänsyn till de individuella omständigheterna hos den som angrips. De subjektiva omständigheter som jag undrar varför man inte beaktar i detta målet är att Max K flera gånger tidigare blivit utsatt för personangrepp. Han kan därför ha haft anledning att ta allvarligare på de av Nils L uttalade hoten samt kan ha varit mer lättskrämmd än en person som aldrig tidigare blivit angripen. Dessa subjektiva omständigheter verkar inte ha beaktats av HovR:n och HD. HD uttalade vid försvarlighetsbedömningen att det antagligen hade varit tillräckligt för att värja sig mot Nils L om Max K gjort denna införstådd med att han var beväpnad. Detta uttryckssätt förfaller lite missvisande, enligt min uppfattning, då det i målet framkom att det var det som Max K:s avsikt varit. Hans avsikt var ju inte att avlossa skottet. Detta gick av genom oaktsamhet. Frågan infinner sig hos mig om HD underförstått antog något annat.

5.5.4 Fall 4 - referat NJA 1978 s 356

Stefan J åtalades för vållande till kroppsskada på Henry N.

Stefan J och Henry N bodde grannar. Det var midsommarfest med dans hos Stefan J på dennes fastighet. Henry N hade tidigare under kvällen varit inne på grannfastigheten och bevistat festen. Han hade dock inte varit välkommen på festen utan blivit ombedd att lämna denna, varefter Henry N gått hem till sig.

Henry N hade då störts av musiken på grannfastigheten och därför gått dit igen. Han bad där om att musiken skulle dämpas. Stefan J sa då till Henry N att lämna fastigheten. Henry N klargjorde då att han vägrade göra detta innan musiken dämpats.

Stefan J gick då fram till Henry N och tog tag i dennes rockslag och lyfte alternativt förde Henry N i riktning mot dennes fastighet, varvid Henry N föll till marken. Genom fallet ådrog sig Henry N en bäckenfraktur.

TR:n ansåg att Stefan J visserligen handlat i nödvärn men att varje form av våld måste anses oförsvarligt. Detta med hänsyn till det ringa intrång som Henry N gjort sig skyldig till. Utan att ge någon närmre motivering uttalade

TR:n att situationen inte heller kunde anses ha varit sådan att Stefan J svårligen kunnat besinna sig.

HovR:n fastställde domen med samma domskäl som i TR:n. Även här avfärdades excessbestämmelsens tillämplighet med samma ospecificerade motivering som hos TR:n.

I HD kom frågan om nödvärnsexcess aldrig upp till bedömning. Åtalet ogillades av HD med hänvisning till att Stefan J:s försvarshandling inte kunde anses ha varit uppenbart oförsvarlig.

5.5.4.1 Kommentar

Endast i TR:n och HovR:n behandlades frågan om nödvärnsexcess. Av "situationen" ansågs i båda instanserna följa att omständigheterna varit sådana att den tilltalade svårligen kunnat besinna sig.

Mina spekulationer, om vad domstolen egentligen avsåg med denna hänvisning, är att angreppet var riktat mot egendom. Dessutom kan angreppet inte heller sägas ha varit av allvarlig art. Det handlade inte om skadegörelse eller besittningsintrång utan endast om ett olovligt intrång på en fastighet.

5.5.5 Fall 5 - referat RH 1984:129

Åke E åtalades för misshandel på Florea P. Misshandeln påstods ha skett genom att Åke E tilldelat Florea P knytnävslag i ansiktet och mot bröstkorget. Skador hade uppstått i form av hjärnskakning, brott på underkäken samt brott på två revben.

Bakgrunden till händelsen var att Florea P under en lång tid trakasserat de boende vid den fastighet Åke E bodde. Den aktuella natten då misshandeln skulle ha skett hade Florea P anlåtit vid ett-tiden på natten och då börjat ringa med ringklockan på sin cykel och börjat busvissla. Denne hade sedan ropat grova tillmälen till en kvinna som bodde i fastigheten, Bengt E:s sammanboende.

Åke E hade då gått ut till Florea P och gått emot denne. Florea P hade då slängt sin cykel emot honom. Åke E hade då utdelat ett par knytnävslag mot Florea P så att denne föll till marken. Florea P hade rest sig och gick därefter till angrepp mot Åke E med sparkar och slag som Åke E värjde sig mot. Slutligen tog Florea P av sig sin tröja och med denna som en snara gick han emot Åke E. Åke E utdelade då ännu ett slag i Florea P:s ansikte med följd att Florea P ramlade baklänges och slog huvudet i asfalten.

TR:n fann att Åke E:s försvarsåtgärd varit uppenbart oförsvarlig men att omständigheterna varit sådana att Åke E svårligen kunnat besinna sig. Så ansågs vara fallet med hänsyn till Florea P:s störande uppträdande vid fastigheten samt det grova tillmäle som Florea P riktat mot Bengt E:s sammanboende.

I HovR:n tog man hänsyn till samma omständigheter som i TR:n, vid excessbedömningen som gjordes. HovR:n menade dock att provokationerna, i det senare skede då Florea P gick till angrepp mot Åke E, inte medförde att situationen utgjorde en "sådan trängd" eller innebar en "sådan tidsnöd" att han skulle anses svårligen kunnat besinna sig. HovR:n fällde därmed Åke E till ansvar för misshandeln.

5.5.5.1 Kommentrar

I TR:n ansågs det tillräckligt för att anse rekvisitet "svårligen besinna" uppfyllt att Åke E med fog varit uppretad. Eftersom Florea P uppträtt störande och förolämpat andra personer ansåg TR:n det räcka för att anse att Åke E svårligen skulle kunnat besinna sig.

I HovR:n slogs dock fast att det krävs något mer än att den excessutövande varit uppretad vid det aktuella tillfället. En trängd situation rent faktiskt eller brist på tid för övervägande torde dessutom krävas för ett godtagande av att vederbörande svårligen kunnat besinna sig.

5.5.6 Fall 6 - referat av NJA 1990 s 210⁶⁰

Fasil H åtalades för grov misshandel för att han med kniv påstods ha skurit Magnus N i ansiktet och på halsen. Bakgrunden var att Fasil H på väg hem från en fest på en restaurang krossat en glasflaska mot gatan. Ett gäng med tio till femton ungdomar hade då lagt sig i detta. De hade undrat vad Fasil H höll på med. Fasil H hade då sprungit från platsen men blivit upphunnen av två män. De hade börjat misshandla Fasil H. Den sistnämnde lyckades dock tillfälligtvis fly genom att springa från angriparna. I detta skede tog Fasil H fram en tapetkniv för att kunna avskräcka förföljarna. När så en av angriparna, Magnus N, tagit upp jakten och kommit ifatt Fasil H, fick Fasil H motta ytterligare slag. Fasil H tog då fram tapetkniven och viftade med denna mot angriparen Magnus N. Magnus N fick vid detta tillfälle skärskador i ansiktet och på halsen.

Till bakgrunden hörde att det på den ort där incidenten inträffade rådde motsättningar mellan å ena sidan eritreanska flyktingar och å andra sidan en del svenska ungdomar. Flera händelser med misshandel hade tidigare inträffat.

Fasil H hade vid ett annat tillfälle blivit jagad av svenska ungdomar men hade då lyckats undkomma.

TR:n fann att Fasil H befunnit sig i en nödvärnssituation och att han i denna haft rätt att försvara sig med kniv. Åtgärden att på det sätt som skedde vifta med den mot Magnus N:s ansikte med risk för allvarliga skador fann TR:n dock vara uppenbart oförsvarlig.

---

⁶⁰ Rättsfallet är redan delvis refererat i kapitel 5.4.1.1. angående skadeståndsskyldighet.

Frågan om Fasil H svårligen kunnat besinna sig behandlades av TR:n. Man tog hänsyn till att Fasil H varit mycket rädd då han var förföljd av tio till femton svenska ungdomar varav två av dem befann sig mycket nära honom. TR:n beaktade dock att Fasil H:s och Magnus N:s handgripligheter mot varandra när knivskärningen ägde rum dessförinnan pågått under en viss tid. Händelseförloppet ansågs därför inte ha varit ”så snabbt” och situationen ”så akut” att Fasil H inte skulle kunnat besinna sig i sådan grad att han undvikit att skära Fasil H i ansiktet. TR:n fällde Fasil H till ansvar för grov misshandel.

HovR:n fastställde TR:s dom i ansvarsfrågan.

HD fann liksom de övriga instanserna att Fasil H handlat i nödvärn och att hans handlande med kniven mot angriparens ansikte var oförsvarligt. Angående om Fasil H svårligen kunnat besinna sig uttalade HD följande. ”Fasil H hade med fog uppfattat situationen som att han riskerade att bli utsatt för allvarlig misshandel av det gäng som förföljde honom. Han befann sig i ett mycket trängt läge.”

HD lade särskild vikt vid Fasil H:s förmåga att kunna bedöma vilka handlingsmöjligheter som stod honom till buds. Den situation som han blivit försatt i tvingade honom att fatta ett snabbt beslut. Han hade redan blivit utsatt för någon form av misshandel av förföljarna och hade inte lyckats avskräcka dem från fortsatt förföljande genom att göra klart för dem att han var beväpnad med kniv. HD lade även stor vikt vid Fasil H:s egna uppgifter om att han varit mycket rädd och fruktade att bli utsatt för allvarlig misshandel. Med hänsyn till dessa omständigheter fann HD att Fasil H svårligen kunnat besinna sig och friade honom från straffrättsligt ansvar.

5.5.6.1 Kommentar

TR:n som ansåg att Fasil H inte kunde undgå ansvar med hänvisning till excessbestämmelsen beaktade både subjektiva och objektiva omständigheter vid excessbedömningen. Man tog hänsyn till vad Fasil H uppgivit angående att han i situationen varit mycket rädd.

De objektiva omständigheterna ansågs dock väga tyngre i bedömningen. Framförallt var det att handgripligheterna pågått en viss tid som ansågs ha gett Fasil H tillfälle att besinna sig. Situationen ansågs inte ha varit så akut och händelseförloppet så snabbt att Fasil H inte skulle ha kunnat besinna sig. I HD lade man, i jämförelse med de föregående instanserna, stor vikt vid de subjektiva omständigheterna som förelåg. Fasil H hade uppgett sig vara mycket rädd då han fruktade att bli utsatt för allvarlig misshandel av ett flertal personer.

De objektiva omständigheterna som man beaktade till Fasil H:s fördel var ett flertal. Fasil H hade redan blivit utsatt för någon form av misshandel av förföljarna och han befann sig i en trängd situation. Möjligheten att bedöma vilka alternativa åtgärder han kunnat vidta var begränsade då situationen krävde att han fattade ett snabbt beslut. Han hade dessutom redan vidtagit en

mindre ingripande åtgärd i form av att han hade visat förföljarna att han var beväpnad med kniv, vilket dock varit utan verkan.

5.5.7 Fall 7 - referat av NJA 1994 s 48⁶¹

Martin H åtalades för vållande till kroppsskada och olaga hot.

Bakgrunden i målet var följande. Den tilltalade, Martin H, som just somnat in efter hemkomst från en krogrunda där han druckit en hel del öl, väcktes på natten av ljudet av krossat glas. När han hade tittat ut från ett fönster i sin lägenhet hade han sett att rutan på hans bil var inslagen. Han hade tagit på sig ett par byxor och därefter barfota sprungit ner till bilen på gatan. Han hade följt efter en man, Mikael J, vilken visade sig ha deltagit i stöld från Martin H:s bil av bl a en CD-spelare. För att få Mikael J att stanna kvar tills polisen tillkallats hade Martin H knuffat omkull Mikael J. Därvid hade Martin H hotat Mikael J med en dykarkniv som Martin H förvarat i sin bil. I det tumult som uppstod hade Martin H tillfogat Mikael J en skärskada i ansiktet.

Efter tumultet hade Martin H tagit ifrån Mikael J visst stöldgods i form av ett CD-skivfodral. För att förmå Mikael J att tillkalla den kompis, som han påstod medverkat i stölden och sedan försvunnit från platsen med Martin H:s CD-spelare hade Martin H börjat att genomgå Mikael J:s kläder. Han hittade då Mikael J:s pass. Martin H plockade i samma syfte av Mikael J en del kläder såsom strumpor, livrem samt även skorna. Därefter tvingade Martin H Mikael J att gå med till en telefonkiosk varifrån polis tillkallades. Hela tiden höll Martin H kniven under Mikael J:s hals.

TR:n fällde Martin H både för vållande till kroppsskada samt för olaga hot. Invändningen om nödvärn avfärdades av TR:n med domskälen: ”Vad härefter angår ansvarsfrågan finner TR:n, varken av Martin H:s el Mikael J:s utsagor, stöd för Martin H:s påstående om att han (Martin H, min anm.) handlat i en nödvärnssituation, ha framkommit....”.

HovR:n fann att Martin H befunnit sig i en situation jämlikt 24:7 § 2 st RB, enligt vilken envar får gripa någon som begått ett brott varpå fängelse kan följa om denne påträffas på bar gärning eller flyende fot. Även i dessa fall då våld i samband med gripandet befunnits oförsvarligt tillämpas excessbestämmelsen.

Angående åtalet för vållande till kroppsskada anförde HovR:n att det måste anses ha varit oförsvarligt av Martin H att medföra kniven i det tumult som uppstod vid gripandet.

Omständigheterna ansågs ej heller ha varit sådana att Martin H svårligen kunnat besinna sig: ”Dels var skadan på bilen inte särskilt omfattande, dels gick det viss tid från det att Martin H tog kniven i bilen och fram till dess tumultet började.”

Martin H:s handlande att därefter under en lång tid ha hållit kniven under Mikael J:s hals fann HovR:n också oförsvarligt.

---

⁶¹ Rättsfallet är redan delvis refererat i kapitel 5.4.1.1. angående skadeståndsskyldighet.

Martin H ansågs här ej heller svårligen ha kunnat besinna sig. Bl a. därför att Mikael J efter tumultet hade identifierats via sitt pass samt att Mikael J inte på något annat sätt handlat så att Martin H kunde ha haft svårt att besinna sig.

HD fann angående tumultet då knivskadan uppstod att Martin H befunnit sig i en nödvärnssituation men att det våld han utövade med kniven i sin hand hade varit oförsvarligt.

Angående 24:6 § BrB uttalade HD att det i domarens uppgift ligger att undersöka, med hänsyn till den angripnes personliga förutsättningar, hur den föreliggande situationen måste ha tett sig för vederbörande och att därefter bedöma huruvida denne svårligen kunnat besinna sig.

HD konstaterade att Martin H sovit ungefär en timme efter hemkomsten från en krogrunda då han väcktes av ljudet av splittrat glas. Han såg skadan på sin bil och bestämde sig för att försöka finna den som åstadkommit den. Han tog på sig ett par byxor och sprang barfota ner på gatan. I sin bil hade han sin dykarutrustning. Martin H tog med sig sin dykarkniv från bilen eftersom han inte visste ifall den som åstadkommit skadan kunde vara beväpnad. Någon minut senare träffade han på Mikael J och det tumult då Mikael J träffades av kniven uppstod. Martin H var då upprörd över den skada som uppstått på hans nyligen, för sparkaptial på 90 000 kronor, inköpta bil. I detta upprörda och yrvakna tillstånd och då Martin H dessutom hade anledning att räkna med att den han sökte hade någon form av tillhygge med sig ansåg HD att situationen varit sådan att han svårligen kunnat besinna sig och lagt av kniven när han träffade på Mikael J och tumultet uppstod.

HD friade Martin H från ansvar för vållande till kroppsskada.

Vidare ansåg HD att reglerna om nödvärn skulle reglera hela skeendet, således även händelseförloppet då Martin H hotade Mikael J med kniven tills polisen anlände.

HD fann våldet uppenbart oförsvarligt och uttalade följande angående möjligheterna för Martin H att besinna sig. Han hade nu fått situationen under viss kontroll, hans uppjagade sinnestillstånd borde ha lugnat sig något och han visste efter genomsökningen av Mikael J:s kläder att denne inte var beväpnad. Med hänsyn till detta ansåg HD att situationen inte längre var sådan att Martin H svårligen kunnat besinna sig. HD dömde därför Martin H till ansvar för olaga hot.

5.5.7.1 Kommentar

TR:n avfärdade invändningen om nödvärn p g a. att denna inte vann stöd av någon av de utsagor som framkommit i processen. Det tycker jag rimmar illa med den bevisbörderegeln som fastslagits i NJA 1928 B 170, d v s. att en nödvärnsinvändning skall godtas så länge åklagaren inte lyckats motbevisa påståendet.

Vid bedömningen av nödvärnsexcess i HovR:n fann man angående båda gärningarna att Martin H borde ha kunnat besinna sig. Man beaktade de

objektiva omständigheterna, att skadan på egendomen inte var särskilt allvarlig samt att viss tid förflutit innan det första tumultet uppstått. Vidare beaktades angående situationen för det olaga hotet att Mikael J identifierats samt att han på inget sätt satt sig till motvärn mot den nödvärnsutövande.

HD gjorde en annan bedömning angående situationen där Mikael J tillfogades skärskadorna. Man tog hänsyn till att Martin H var upprörd samt dessutom yrvaken. Han visste inte heller om den han sökte var beväpnad. I tumultet som utspelades någon minut efter Martin H:s uppvaknade fann därför HD att situationen varit sådan att han svårigen kunnat besinna sig. Angående den andra gärningen ansåg HD att situationen var en annan. Då visste Martin H att Mikael J inte var beväpnad, han hade viss kontroll över situationen samt viss tid hade förflutit varunder Martin H:s upprörda sinnesstämning antogs ha lugnats något.

Den största skillnaden mellan excessbedömningen i HovR:n och HD anser jag vara att HD till skillnad från HovR:n faktiskt beaktade de subjektiva omständigheterna.

5.5.8 Fall 8 - referat NJA 1995 s 661

Bakhtear M åtalades för dråpförsök alternativt grovt vållande till kroppsskada för det att han avlossat två skott mot en medverkande till ett rånförsök.

Bakgrunden var att målsägande, Teijo K, varit medverkande vid ett rån mot en smyckeaffär i Stockholm. Rånet hade genomförts av två personer, Martti M och Teijo K. Martti M hade med en skarpladdad pistol gått in i butiken och krävt pengar medan Teijo K väntat utanför i en bil för att efter rånet ta dem ifrån platsen. Inne i butiken hade dock innehavaren av butiken samt en medhjälpare, Bakhtear M, lyckats övermanna och avvärja den beväpnade rånaren. Bakhtear M hade därefter med rånarens pistol i handen begett sig mot butikens utgång. På vägen från butiken och till bilen avlossade Bakhtear M tre skott varav två mot bilen samt ett i luften. Han sköt mot bilen eftersom han uppfattat att personen som satt i den iförd rånarluva, trevade med händerna mellan sätena i bilen. Eftersom Bakhtear M fruktade att även denna medhjälpare var beväpnad avlossade han två skott mot bilen. Det ena skottet skulle ha avlossats strax innanför butikens entrédörrar och de andra när han befann sig mellan entrédörrarna.

Bakhtear hade uppgett att han var uppjagad och skrämmd efter det hot till livet som den rånare, som kommit in i butiken, utsatt honom och butiksinnehavaren för.

TR:n dömde Bakhtear M för försök till dråp. Man fann att han med eventuellt uppsåt skjutit mot Teijo K. Invändningen om ansvarsfrihet pga nödvärn fäste TR:n ej tilltro till: "Även om Bakhtear M blivit mycket

uppgjagad av det som han varit med om måste han ha begripit att han hade föga att frukta av rånaren. För denne kunde rimligtvis inget annat återstå än flykt. TR:n tror därför mindre på Bakhtear M:s påstående att han handlat i nödvärn eller nöd.”

Eftersom TR:n inte fann reglerna om nödvärn och nöd vara tillämpliga, fann man följaktligen att bestämmelsen om excess inte heller kunde fria från ansvar.

HovR:n konstaterade att Bakhtear M av oaktsamhet vid det första skottet samt med uppsåt vid det andra skottet orsakat skadorna på Teijo K. Angående frågan om Bakhtear M skulle dömas till ansvar gick HovR:n ingående in på om gärningarna kunde anses vara begångna i nödvärn. HovR:n fann att rånet fortfarande pågick när skottet avlossades och att en nödvärnssituation alltså förelåg.

Putativt nödvärn ansågs också föreligga då Bakhtear fruktade att Teijo K, som gjorde en rörelse med ena handen mellan bilsätena, var i färd med att plocka fram ett skjutvapen för att värja sig. Denna uppgift, som ej vederlagts enligt HovR:n, lades därför till grund vid bedömningen.

Rånet som skedde med hot med skarpladdat vapen och hot mot de rånades liv fann HovR:n vara av mycket allvarlig beskaffenhet. Trots detta ansågs dock att situationen inte var en sådan undantagssituation där det måste accepteras att skjutvapen kommer till användning.

Angående nödvärnsexcess prövade HovR:n detta utifrån den putativa situation som Bakhtear M befunnit sig i. En uppdelad bedömning för det första samt för det andra skottet gjordes. I båda fallen beaktades att Bakhtear M just utsatts för ett mycket allvarligt hot mot sin egen person, att den avväpnade rånaren i butiken gjort fortsatt motstånd efter avväpningen samt att situationen krävde ett snabbt beslut. Bakhtear M ansågs ha varit medveten om att han förfogade över ett livsfarligt vapen. Visserligen var Bakhtear M uppgjagad men hans kallblodiga ingripande talade enligt HovR:n i en annan riktning. Excessbestämmelsen ansågs inte kunna fria från straffansvar.

Även vid det andra skottet ansåg HovR:n att Bakhtear M måste ha haft svårigheter att hinna överväga och kontrollera sitt handlande. Av själva händelseförloppet ansågs, trots den korta stund som situationen utspelats under, att det funnits utrymme för självbehärskning och besinning. Bakhtear M hade vid det andra skottet gått fram intill bilen och därefter med dubbelhandsfattning avlossat skottet.

Inte vid något av skotten ansåg alltså HovR:n att omständigheterna varit sådana att Bakhtear M svårligen kunnat besinna sig. HovR:n fällde Bakhtear M till ansvar för grov misshandel samt vållande till kroppsskada, grovt brott.

Vid straffmätningen beaktade HovR:n att situationen varit sådan som avses i nödvärnsexcessbestämmelsen. Med hänsyn därtill, enligt 29:3§ 1 st punkten 5 BrB, fastställdes straffet till villkorlig dom.

Även HD utgick från att Bakhtear M befann sig i en putativ nödvärnssituation. Man utgick från de ej vederlagda uppgifterna att Bakhtear M uppfattat att rånaren i bilen trevade efter ett vapen för att freda sig med. Således förelåg det ett överhängande brottsligt angrepp.

Angående försvarlighetsrekvisitet anfördes att skottlossning med ett livsfarligt skjutvapen endast under speciella omständigheter kunde godtas. HD uttalade därefter: ”Även om Teijo K för Bakhtear M framstod som en farlig brottsling, vilken kunde vara beväpnad och beredd att använda sitt vapen, kan det hot som enligt Bakhtear M:s bedömning förelåg inte anses ha varit tillräckligt konkret och akut för att han skulle var berättigad att i förebyggande syfte vidta en så drastisk åtgärd som att skjuta mot bilen och därigenom utsätta den person som befann sig i bilen för allvarliga risker för skada till liv och lem.”

Hans handlande befanns därför ha varit uppenbart oförsvarligt.

Därefter anförde HD: ”Omständigheterna kan inte heller anses ha varit sådana att han till följd av s k nödvärnsexcess enligt 24 kap 6 § BrB är fri från ansvar”.

HD dömde Bakhtear M för samma brott som HovR:n gjorde. Med beaktande vid påföljdsbestämningen av att Bakhtear M befunnit sig i en nödvärnssituation, ändrade HD straffet till fängelse i tre månader.

Två justitieråd, Lind och Svensson, var skiljaktiga i ansvarsfrågan. De ansåg att det första skottet som avlossades inifrån butiken och mot bilen inte kunde anses ha varit uppenbart oförsvarligt. Detta med hänsyn till att Bakhtear M uppfattat situationen som att Teijo K var i färd med att ta fram ett laddat vapen för att skjuta mot honom. Han ansåg sig ju sväva i livsfara.

Angående det andra skottet anförde de skiljaktiga att detta avlossats utanför butiken och några meter från bilen. Bakhtear M hade bredbent ställt sig med dubbelhandsfattning om vapnet och siktat mot Teijo K. I detta läge hade Bakhtear M läget under bättre kontroll och skottlossningen ansågs i detta läge vara uppenbart oförsvarlig. Beträffande nödvärnsexcessen anförde de skiljaktiga den bättre kontrollen över situationen och att viss tid gått sedan det första skottet. Bakhtear ansågs under denna tid haft möjlighet för övervägande, exempelvis gällande ifall det kunde räcka att endast hota Teijo K med vapnet.

Med denna motivering ansågs att Bakhtear M inte kunde ha haft så svårt att besinna sig att han på denna grund kunde frias från ansvar för grov misshandel.

5.5.8.1 Kommentar

TR:s uttalande angående nödvärnsinvändningen tyder på att man funnit påståendet osannolikt och att man därför inte trodde på den tilltalades uppgifter.

Jag har svårt att förstå att TR:n så lättvindigt kunde avfärda nödvärnsinvändningen. Med tanke på att den tilltalade stunden innan fått ett skarpladdat vapen riktat mot sig från en av rånarna och alltså utsatts för

livsfara, framstår det inte lika klart för mig att den utanför butiken väntande medhjälparen utan protester fredligt skulle ta till flykten.

Vid den bedömning som HovR:n gjorde tog man hänsyn till de objektiva omständigheterna att Bakhtear M just hotats till livet, att den avväpnade rånaren inne i butiken varit våldsam även efter avväpningen samt att situationen krävde ett snabbt beslut.

Hänsyn togs dock även till de subjektiva omständigheterna att Bakhtear M varit medveten om att han förfogade över ett livsfarligt vapen samt att han handlat kallblodigt och metodiskt vid handlingarna.

Vid HovR:s bedömning synes det ha varit de subjektiva omständigheterna som ledde till att man ansåg att Bakhtear M borde kunnat besinna sig trots att de objektiva omständigheterna talade i en annan riktning.

HD:s majoritet bedömde Bakhtear M:s handlande som uppenbart oförsvarligt. Trots att man utgick från den inbillade situation som Bakhtear M handlat utifrån ansågs hans handlande ha överskridit gränsen för tillåtligt våld. HD gjorde ingen skillnad mellan det första och andra skottet utan ansåg alltså båda ha varit uppenbart oförsvarliga.

Det sätt på vilket HD:s majoritet sedan avfärdade invändningen om nödvärnsexcess finner jag beklaglig. De må ha haft goda skäl till varför man ansåg att Bakhtear M borde ha kunnat besinna sig men några ord om varför man ansåg situationen vara sådan hade inte skadat.

För egen del är jag dock benägen att hålla med de skiljaktiga ledamöterna, Lind och Svensson, som ansåg att det första skottet som avlossades inte hade varit uppenbart oförsvarligt. Om det var så som Bakhtear M inbillade sig, att personen var i färd att plocka fram ett skjutvapen för att värja sig, kunde det ju handla om att vem som skulle hinna skjuta först, skulle bli avgörande för vem som skulle gå levande ur situationen. I detta läge är min uppfattning att det inte kan anses ha varit uppenbart oförsvarligt att Bakhtear avlossade det första skottet mot bilen.

De omständigheter som av de skiljaktiga ledamöterna anfördes angående om situationen varit sådan att Bakhtear M svårligen kunnat besinna sig kan sägas vara typiska. Man ansåg att tid funnits för övervägande samt att Bakhtear M vid det andra skottets avlossande hade haft bättre kontroll över situationen.

6 Slutsatser och egna synpunkter

6.1 Tillämpning av excessstadgandet

Nödvärnsexcessbestämmelsen i 24:6 § BrB förväntade jag mig finna att domstolarna tillämpat ofta. De rättsfall jag fann där bestämmelsen aktualiserats visade sig dock inte vara så många. Jag tror att detta kan bero på den breda marginal som rekvisitet ”uppenbart oförsvarligt” i nödvärnsbestämmelsen innebär. Flertalet gånger kan domstolen konstatera att den som handlat i nödvärn hållit sig inom dessa vida ramar. Det är därför aldrig nödvändigt för domstolarna att undersöka om gärningsmannen ändå skall frias från ansvar p g a. att denne svårligen kunnat besinna sig.

6.2 Betydelsefulla omständigheter vid excessbedömningen

Ur de fall av intresse som jag hittade torde dock vissa slutsatser kunna dras. De omständigheter som tjänat som exempel i förarbeten och brottsbalkskommentar på subjektiva egenskaper som skulle kunna beaktas vid excessbedömningen åberopas sällan i domskälen. Nervositet, lättskrämdhet, häftigt lynne eller liknande personliga egenheter har jag inte kunnat finna åberopat i något av de genomgångna rättsfallen.

Däremot har subjektiva egenskaper som kan drabba var och en av oss människor tagits upp av domstolarna. Så har t ex. akut rädsla och panikkänslor beaktats vid excessbedömningen.

Berusning är en annan omtalad och för straffrätten unik subjektiv omständighet som enligt förarbetena skall beaktas. Principen annars inom straffrätten är ju den att den som i berusat tillstånd begått en brottslig gärning inte p g a. sin berusning lättare skall kunna gå fri från ansvar.

I praktiken har jag dock funnit att domstolarna undvikit att åberopa berusning som ett skäl till varför någon person ansetts svårligen kunnat besinna sig. I framförallt ett fall, NJA 1976 s 183, anser jag att det borde ha varit i högsta grad möjligt att anföra berusningen som en omständighet av betydelse vid bedömningen. I detta fall var det kanske ändå så att HovR:n fann att situationen oavsett berusningen varit sådan att gärningsmannen svårligen kunnat besinna sig.

För min egen del, liksom antagligen även för domstolarna, bär det nog emot att fria någon från straffrättsligt ansvar bland annat p g a. berusning. Grundsynen inom straffrätten i övrigt att berusning inte skall kunna ursäktas gärningsmannen är djupt rotad.

Objektiva omständigheter har jag, oftare än rent individuella sådana, funnit åberopade vid excessbedömningen där utfallet blivit ett friande av gärningsmannen.

Avgörande i flera fall har varit tidsaspekten. Situationen har varit sådan att ett beslut om eventuell handling snabbt behövt fattas.

Huruvida den excessutövande varit trängd och saknat möjligheter att ta sig ur situationen genom att lämna platsen har även varit centralt.

När ett angrepp befarats från ett flertal angripare har även detta i mer än ett fall beaktats för att fria från ansvar p g a. excess.

En omständighet som ofta åberopats, som stöd för varför den tilltalade borde ha kunnat besinna sig, har varit att det funnits tid för övervägande.

Den angripne har i flera fall ansetts böra ha tillgripit någon mindre riskfylld eller farlig åtgärd än den som vidtagits. När en angripen i två rättsfall, SvJT 1975 s 67 och NJA 1990 s 210, först tillgripit en sådan åtgärd före den uppenbart oförsvarliga åtgärden vidtagits har domstolen i båda dessa fall kommit fram till att omständigheterna varit sådana att vederbörande svårligen kunnat besinna sig. Jag tror att det har haft betydelse i dessa fall vid excessbedömningen att gärningsmannen först försökt värja sig med mindre farliga åtgärder.

Det sätt på vilket underinstanserna resonerat i NJA 1978 s 356 anser jag visar att mindre intrång i någon annans materiella rättssfär leder till att man ställer relativt höga krav på besinning. Av den som utövar nödvärn i ett sådant fall krävs det större återhållsamhet från än den som blivit utsatt för ett irreparabelt angrepp eller ett angrepp som hotat liv och hälsa.

I rättsfallet NJA 1994 s 48 ansåg HovR:n att bl a. med hänsyn till att den skada som åstadkommits på bilen vid bilinbrottet inte varit särskilt allvarlig att omständigheterna inte varit sådana att den tilltalade svårligen kunnat besinna sig.

HD tog däremot hänsyn till att bilens värde var 90 000 kronor. Angrepp på ett värdefullt föremål skulle således fordra något lägre krav på besinning än vid ett angrepp på mindre värdefull egendom.

En annan sak som HD i samma mål tog hänsyn till var att bilen var nyinköpt samt inhandlad för ett sparkapital. Man kan säga att HD här tog hänsyn till att det angripna föremålet även hade ett visst affektionsvärde för ägaren.

Med vilka metoder som försvarsåtgärder vidtagits har varit av betydelse i rättsfallen.

Användande av ett mycket riskfyllt vapen såsom skjutvapen har i flera fall lett till att man ställt högre krav på besinning än vid användandet av kniv. Även om det naturligtvis finns många olikheter beträffande övriga omständigheter i rättsfallen, där försvarsåtgärden skett med något av dessa vapen, anser jag att man kan dra denna slutsats.

HD har i två fall, NJA 1990 s 210 och NJA 1994 s 48, samt HovR:n i ett fall, SvJT 1975 s 67, där kniv använts kommit fram till att den tilltalade ansetts svårligen kunnat besinna sig. Den tilltalade har med hänvisning till excessbestämmelsen frikänts trots att allvarliga skärskador i samtliga rättsfall tillfogats målsäganden. I ett fall blev skärskadorna t o m. livshotande.

I de två fall, där skjutvapen kommit att användas i försvarssyfte har HD i båda kommit fram till att den tilltalade borde ha kunnat besinna sig. I NJA 1977 s 655 där angriparen som bemöttes med skottlossning avled av skadorna ansåg HD att excessbestämmelsen inte kunde leda till ett frikännande för gärningsmannen. I NJA 1995 s 661 kom HD fram till samma resultat och detta trots att den tilltalade vidtagit försvarsåtgärden i tron att angriparen skulle kunna komma att avlossa ett skarpladdat vapen mot denne.

Högre krav på besinning torde alltså fordras av den som försvarar sig med ett generellt sett mycket riskfyllt och skadligt vapen än den som försvarar sig med ett vapen som generellt sett kan sägas vara mer harmlöst och som ställer mindre krav på precision av den som hanterar det.

6.3 Betydelsen av effekten av excesshandlingen

En annan sak som man kan fråga sig om domstolarna lägger vikt vid är den effekt som blir följden av den vidtagna försvarsåtgärden. Den handling som vidtas i den situation som domstolarna sedan bedömer enligt excessstadgandet är inte någon välgenomtänkt och planerad situation. Tvärtom är det oftast så att försvarsåtgärden vidtas i ett tidspressat läge och utan närmre tanke på vilka risker som finns för olika effekter.

Min uppfattning är att det inte borde spela någon roll för excessbedömningen ifall den nödvärnsutövande har tur eller otur och därmed undgår att tillfoga en angripare mindre eller mer allvarliga skador. Bedömningen av om den tilltalade skall anses ha kunnat svårligen besinna sig skall enligt lagtexten avgöras med hänsyn till omständigheterna då handlingen begicks och inte utifrån vilka effekter som i efterhand kan konstateras ha blivit följden av försvarsåtgärden.

Jag kan inte påstå att jag funnit att domstolarna tagit hänsyn till den effekt försvarshandlingen fått, men jag kan inte heller avfärda ett sådant påstående.

Som illustration tänkte jag göra en del hypotetiska antaganden i två av de mål där HD behandlat excessfrågan.

I det första fallet, NJA 1977 s 655 ⁶², fälldes den tilltalade efter att domstolen prövat huruvida situationen varit sådan som angivits i excessbestämmelsen.

Den tilltalade hade vid ett angrepp riktat en laddad pistol mot angriparen, varvid ett skott råkat gå av. Angriparen fick så allvarliga skador att vederbörande dog av dessa. Den tilltalade ansågs inte kunna frias med hänvisning till excessstadgandet.

Frågan är om HD skulle ha gjort samma bedömning om det skott som råkat gå av träffat angriparen i tårna. Troligtvis skulle i det snabba händelseförlopp som utspelade sig, detta lika gärna kunna ha inträffat. I målet hade ju ej påståtts att den tilltalade medvetet siktat på en viss

---

⁶² Detta har redogjorts ingående för i avsnitt 5.5.3.

kroppsdelen av den angripne och haft uppsåt att döda denne. Möjligen skulle excessbedömningen i målet ha kunnat bli en annan, om effekten av försvarshandlingen varit en annan än dödlig.

Något som jag tycker också talar för, att domstolarna har svårt att bortse från den effekt, som blivit följderna av den vidtagna försvarshandlingen, är den bedömning som gjordes av HD i NJA 1990 s 290. I detta mål friades den tilltalade, som i nödvärn viftat med en kniv mot en angripare. Den angripne hade av detta tillfogats skärskador i ansiktet och på halsen men skadorna hade inte blivit av livshotande art.

I detta mål friades den tilltalade, med hänvisning till excessstadgandet.

Hade utgången i målet blivit annorlunda ifall knivhuggen kommit att träffa angriparen olyckligare?

Om kniven hade råkat tränga djupare in i halsen på angriparen och tillfogat livshotande eller kanske t o m. dödliga skador kanske bedömningen i HD skulle ha utfallit annorlunda än vad den nu gjorde.

Jag anser inte att skillnaderna angående omständigheterna av betydelse vid excessbedömningen i övrigt är så stora i de båda sistnämnda rättsfallen. En större skillnad ser jag mellan dem i att den tilltalade i det sistnämnda rättsfallet hade tur vid sitt vidtagande av försvarsåtgärd medan den tilltalade i det föregående rättsfallet hade otur. Försvarsåtgärden i det sistnämnda rättsfallet hade en olycksam effekt och råkade döda den angripande.

Liknande resonemang kan föras angående NJA 1994 s 48. Den tilltalade friades här av HD för att av oaktsamhet ha tillfogat målsäganden skärskador i ansiktet. Skärskadorna hade uppstått i det tumult som inträffade när den tilltalade försökte gripa målsägande för att denne skulle ha begått en stöld. Skärskadorna skulle lika gärna ha kunnat träffa olyckligare, exempelvis i halsen på målsägande, och med dödlig utgång som följd. Jag ställer mig undrande till om HD då skulle avgjort målet på samma vis.

6.4 Hänsynstagande till individuella egenskaper vid excessbedömningen

Det som jag funnit unikt och intressant med excessstadgandet i 24:6 § BrB är att den till skillnad från lag i allmänhet inte tar så stor hänsyn till individuella egenskaper. Ända sedan 1140-talet, då Gratianus ställde upp vissa kriterier för att få kalla en samling rättsregler för lag, har gällt att en sådan skall vara allmän och äga samma giltighet för alla individer i samhället för att vara värd denna beteckning.⁶³ Man kan invända att 24:6 § BrB visserligen gäller lika och på samma sätt för alla människor som råkat komma i en sådan situation att bestämmelsen äger tillämpning. Resultatet av en tillämpning av excessbestämmelsen kan dock ändå leda till att den materiella straffrätten får olika innehåll för olika personer. Den lättskrämda och ängsliga skulle med hänvisning till excessbestämmelsen exempelvis frikännas lättare och i flera situationer än någon mindre lättskrämd och kallblodig person.

---

⁶³ Modéer, s. 38f.

Den studie av rättsfall som jag gjort i denna uppsats tycker jag dock visar att domstolarna är väldigt försiktiga när det gäller att låta individuella egenskaper leda till straffrihet. Vid ett frikännande med stöd av 24:6 § BrB har oftare hänvisats till objektiva omständigheter såsom tidsbrist eller avsaknad av möjligheter att undkomma

HD har enligt min uppfattning visat prov på betydligt större frimodighet när det gäller att beakta de subjektiva omständigheterna för att frikänna en tilltalad än underinstanserna.

I två fall, NJA 1990 s 210 och NJA 1994 s 48, har HD lagt betydande vikt vid subjektiva omständigheter (rädsla och upprördhet samt yrvakenhet) då den frikände de tilltalade. I båda fallen har, enligt min uppfattning, anledningen till att HD frångått de båda föregående instansernas fällande domar varit att HD till skillnad från TR:n och HovR:n tillagt de subjektiva omständigheterna en avgörande betydelse.

6.5 Kritik mot domstolarna

Kritik har framförts i doktrinen⁶⁴ mot att domstolarna har svårt att lämna den objektiva måttstock de vid lagtolkning vanligtvis är bundna av. Den möjlighet att ta hänsyn till subjektiva omständigheter som ges i excessstadgandet har påståtts inte tagits tillvara på ett korrekt sätt.

Denna kritik kan jag till en del finna befogad. Framförallt gäller detta i underinstanserna. Samtidigt har jag förståelse för att dessa domstolar är villrådiga i den ovana situationen där de tillåts beakta individuella olikheter för att avgöra en tilltalads straffrättsliga ansvar. Vägledningen angående vilka omständigheter som kan beaktas som ges i förarbetena är knapphändig. Rättsområdet lämpar sig inte heller särskilt för en prejudikatföljsamhet då varje möjlig excessituation synes vara så unik.

Mot TR:a tycker jag dock att en annan form av kritik är befogad utifrån de fall jag studerat inom ramen för denna uppsats. I ett fall, NJA 1977 s 655, gäller det den knapphändiga motiveringen vid avfärdandet av en nödvärnsinvändning. Fallet har dock en del år på nacken och domstolarna hade möjligen på denna tid inte kommit så långt som idag när det gäller motivering samt utförliga och för den enskilde begripliga domskäl.

När det gäller nyare fall tycker jag dock fortfarande att kritiken är befogad och då inte enbart för underinstanserna. HD:s dom i NJA 1995 s 661 ger inte någon vägledning om vilka omständigheter som motiverade att den tilltalade inte ansågs svårligen kunnat besinna sig. Två skiljaktiga i HD ansåg ju t o m. att omständigheterna angående åtalet delvis hade varit sådana att gärningsmannen skulle gå fri med hänvisning till excessstadgandet. En tillämpning av excessstadgandet kan inte sägas ha varit alltför avlägsen i målet. Jag har svårt att förstå varför HD inte kommenterade vilka omständigheter domstolen tagit fasta på för att komma fram till sin slutsats, speciellt när som i detta fall den tilltalade fälldes för de åtalade gärningarna.

---

⁶⁴ Wallén, s. 256 ff och Blomqvist s. 111.

Motiveringen i en dom sägs ju utgöra en del av den treenighet som anses främja rättssäkerhet och rättvisa. De övriga två delarna utgörs av den kontradiktoriska förfarandepincipen samt rätten att överklaga domen.⁶⁵

Via det sätt som domstolarna i ovannämnda rättsfall skrivit sina domskäl främjas ingen rättssäkerhet.

I två relativt nya rättsfall, NJA 1994 s 48 och NJA 1995 s 661, har underinstanserna d v s. TR:a, fört för mig obegripliga resonemang med anknytning till nödvärns- och excessproblematiken.

I det första fallet uttryckte TR:n sig på ett sätt i domskälen som tyder på att TR:n använt sig av omvänd bevisbörda eller s k. förklaringsbörda. Med denna terminologi avses att åklagarens gärningspåstående anses styrkt redan i och med att den tilltalade inte alls bemöter eller inte lyckats bevisa motsatsen till åklagarens gärningspåstående.⁶⁶ Man har i så fall inte följt den bevisregel som HD fastställt i NJA 1990 s 210. Denna säger ju att det är åklagaren som skall bevisa att en nödvärns- och nödvärnsexcesssituation inte förelegat. Den tilltalade har inte någon skyldighet att ens försöka styrka sitt påstående om nödvärn samt att omständigheterna varit sådana att denne svårligen kunnat besinna sig. Visserligen kan det finnas fall där en nödvärnsinvändning framstår som obefogad eller osannolik och därmed kan avfärdas av domstolen. Av TR:s domskäl framgår dock inte att det här var ett sådant fall. TR:n säger varken att invändningen var osannolik eller framstod som uppenbart obefogad. För mig framstår det som att TR:n i och för sig fann invändningen trolig och möjlig men att det inte fanns några bevis på att en nödvärnssituation förelegat.

Det sätt som TR:n resonerat på kan sägas strida mot oskyldighetspresumtionen som finns i artikel 6.2. i 1950 års Europakonvention angående mänskliga rättigheter. Principen om åklagarens bevisbörda kan sägas vara ett utflöde av denna presumtion. Frågående av denna presumtion ser jag som ett hot mot rättssäkerheten.

I detta fall överklagades dock TR:s dom och behandlades på nytt av HovR:n och HD. Jag anser det dock ändå anmärkningsvärt att en TR använde sig av ett sådant resonemang som man gjorde i sina domskäl.

Enligt min uppfattning var domstolen osäker på vad som faktiskt hade förevarit. Därför borde principen ”in dubio pro reo”, i tveksamma fall till förmån för den tilltalade, ha tillämpats av TR:n.

I det andra fallet finner jag även resonemanget som TR:n fört märkligt med hänsyn till grundläggande principer inom straffrätten.

Trots att den tilltalade anfört att han uppfattat att han riskerade att bli utsatt för ett angrepp med skjutvapen från en medhjälpande rånare ansågs inte nödvärn föreligga varken objektivt eller putativt sett.

---

⁶⁵ Bergholtz, s. 1.

⁶⁶ Westberg, s. 884.

Enligt min uppfattning borde man inte så enkelt som TR:n gjorde kunna avfärda den tilltalades invändning. Visst fog anser jag att denne hade för uppfattningen att han skulle kunna bli beskuten av den väntande medhjälparen. Rimligen hade TR:n vissa tvivel angående den tilltalades invändning. Principen "in dubio pro reo" borde enligt min uppfattning också här kommit den tilltalade till godo. TR:n borde inte ha ägnat sig åt att "tro", på det sätt som uttrycktes via domskälen utan istället tillämpat sistnämnda princip.

6.6 Nödvärnsexcess och skadestånd

Vilka de skadeståndsrättsliga följderna blir när den tilltalade friats från ansvar i brottmålsdelen p g a. nödvärnsexcess är inte helt klarlagda.

Det uttalande som gjordes av minoriteten i NJA 1939 s 437 kan inte tas för garanti att gällande rätt idag är att skadestånd kan utdömas i ett sådant fall. Den dom som HovR:n gav i SvJT 1975 s 67 tyder dock på att skadestånd kan utdömas trots att den tilltalade frikänts från straffrättsligt ansvar.

De uttalanden som HD gjort i NJA 1990 s 210 samt 1994 s 48, tror inte jag kan tolkas så långt som ett uttalande om att skadestånd kan utgå trots straffrättsligt frikännande p g a. nödvärnsexcess. HD uttalade endast att skadeståndstalan inte var möjlig att bifalla med brott som grund. Huruvida skadestånd skulle kunna ha utdömts om andra grunder åberopats hade HD inte någon anledning att uttala sig om.

I avsaknad av ett klagörande från HD kan den skadelidande där skadegöraren friats p g a. nödvärnsexcess endast åberopa sig av minoritetens uttalande i rättsfallet från år 1939 samt HovR:s avgörandet från år 1975.

En sådan talan skulle även kunna föras med stöd i de sakliga argument som anförts av Reldén för varför skadestånd bör kunna utdömas i dessa fall.

Det som enligt min uppfattning talar emot skadeståndsskyldighet för den som friats pga. att nödvärnsexcess konstaterats är att vederbörande måste finna rättvisan förvirrande. Det straffrättsliga frikännandet förlorar nog något av sitt värde för personen. Skadeståndsskyldigheten kommer nog att uppfattas som en form av bestraffning.

Min egen uppfattning i frågan är ambivalent. Argumenten för och emot en analog tillämpning av excessstadgandet i den skadeståndsrättsliga delen anser jag väga förhållandevis jämnt.

7 Förkortningar

BrB	Brottsbalken
HD	Högsta Domstolen
HovR	Hovrätt
SkL	Skadeståndslagen
SvJT	Svensk Juristtidning
RB	Rättegångsbalken
TR	Tingsrätt

8 Litteratur- och källförteckning

8.1 Litteratur

- Agell, Anders,
Boman, Robert   Skuld och ansvar: Straffrättsliga studier tillägnade Alvar Nelson, Uppsala, 1985. Om excess i nödvärn och i offentligrättsligt nödvärn, Martti Majanen, s 129-167.
- Beckman, Nils,
Holmberg, Carl,
Löfmarck, Madeleine,
Strahl, Ivar,
Wennberg, Suzanne   Kommentar till brottsbalken II, Göteborg 1994, 6:e upplagan.
- Bergholtz, Gunnar   Festskrift till Per-Olof Bolding. Åtal och kontradiktion. Marginalanteckningar till några nyare rättsfall, 1992, s 1-17.
- Billström, M,
Bring, C,
Diesen, C,
Lishajko, M,
Marmolin, C   Brottsoffrets rätt, Stockholm, 1995.
- Blomqvist, Curt   Rätten till självförsvar, Stockholm, 1972.
- Fitger, Peter   Om brottmålsdomens bevisverkan. de lege, Juridiska fakulteten i Uppsala, årsbok, årgång 2, 1992. Skrifter av fakultetens hedersdoktorer, s 351-364. Stockholm, 1992.
- Gullnäs, Ingvar
Fitger, Peter
Eklycke, Lars
Eksborg, Ann-Louise   Rättegångsbalken I (2), supplement. Stockholm.
- Hellner, Jan   Skadeståndsrätt, Stockholm, 1995, 5:e upplagan.

Skadeståndsrätt, Stockholm, 1985, 4:e upplagan (cit Hellner, 1985).
- Jareborg, Nils   Straffrättens ansvarslära, Göteborg, 1994.
- Modéer, Kjell-Åke   Historiska rättskällor, Stockholm, 1997, 2:a upplagan.
- Strahl, Ivar   Allmän straffrätt, Stockholm, 1976.

8.2 Tidskriftsartiklar

- Reldén, Anders   Nödvärn och skadeståndsansvar, Svensk Juristtidning 1992:9, s 658-673.
- Westberg, Peter   Förklaringsbörda och knölargument i brottmålen - den moderne domarens vapen i kampen mot brottsligheten. Juridisk Tidskrift 1992/93, s 878-896.
- Wallén, Per-Edwin   Nödvärnsrätten, Tidskrift för Advokatsamfundet, 1987, s 253-268.

8.3 Offentligt tryck

NJA II 1962

- Proposition 1993/94:130   Ändringar i brottsbalken m m.
- SOU 1934:56   Betänkande och förslag rörande revision av gällande lagbestämmelser om nödvärnsrätt m m.
- SOU 1953:14   Förslag till brottsbalk.
- SOU 1988:7   Frihet från ansvar. Om legalitetsprincipen och allmänna grunder för ansvarsfrihet.

9 Rättsfallsförteckning

NJA 1939 s 437

NJA 1969 s 425

NJA 1976 s 183

NJA 1977 s 655

NJA 1978 s 356

NJA 1990 s 210

NJA 1994 s 48

NJA 1995 s 661

NJA 1928 B 170

SvJT 1975 s 67

RH 1984:129

